

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

Факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв
імені Валентини Волошиної

Кафедра початкової освіти

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **«ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ
КАРТИНИ СВІТУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА»**

Студентки 2 курсу МБП групи

Освітньої програми: Початкова освіта
Дошкільна освіта

Спеціальності: 013 Початкова освіта
Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка

Ступеня вищої освіти магістра

Кошляк Діани Василівни

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Григорович Ольга Петрівна

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
--------------------	---

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Генеза проблеми інтегрованого навчання	9
1.2. Психолого-педагогічний аспект інтегрованого навчання.....	16
1.3. Рівні сформованості цілісної картини світу молодшого школяра (за результатами констатувального експерименту)	21

РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ІНТЕГРОВАНОВОГО НАВЧАННЯ

2.1. Інтегроване навчання в контексті формування цілісної картини світу молодшого школяра.....	30
2.2. Педагогічні умови формування цілісної картини світу молодших школярів.....	38
2.3. Інтегративні технології формування цілісної картини світу молодших школярів	47

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Утвердження в Україні демократичних засад суверенності й ціннісно-правових орієнтирів при виборі суспільних цілей стимулює оптимальний розвиток людського потенціалу, актуалізує складні соціально-економічні та ідейно-політичні чинники розвитку національної системи освіти, вимагає переходу від директивної до особистісно орієнтованої її моделі. Першочергового значення у цьому зв'язку набуває проблема формування особистості, якій властиві високі морально-духовні цінності, достатня теоретична і практична підготовка, творча активність та конкурентоспроможність. Суттєвою ланкою у розв'язанні зазначеної проблеми є початкова школа. Саме в ній розвиваються до певної міри необхідні якості особистості, формуються базові вміння навчальної роботи. Опанування основами суспільно значущих діяльностей є однією з провідних потреб молодших школярів. Це вимагає від них набуття вмінь діяти на психологічному оптимумі, реалізовувати свій потенціал, досягати гармонійних взаємин з довкіллям.

Сучасна психолого-педагогічна наука має значний доробок у вихованні особистості в різних видах діяльності. Згідно з теоретичними положеннями К.О.Абульханової-Славської, Б.Г.Ананьєва, Л.С.Виготського, В.В.Давидова, Г.С.Костюка, О.М.Леонтьєва, Б.Ф.Ломова, С.Л.Рубінштейна, О.В.Скрипченка діяльність розглядається основою психічного розвитку та становлення людини як особистості в цілому. При цьому особливою формою діяльності вчені виділяють організоване навчання.

Роль навчальної діяльності в соціальному і психічному розвитку особистості актуалізують наступні методологічні положення: на психічний (розумовий і моральний) розвиток школяра впливає не будь-яка навчальна діяльність, а тільки цілеспрямовано сформована і здійснювана при постійній активній участі в ній самого учня як її суб'єкта (Г.О.Балл, Л.І.Божович, В.В.Давидов, А.К.Маркова, С.Д.Максименко, Ю.І.Машбиць, В.В.Рибалка,

М.Л.Смульсон, Ю.М.Швалб, І.С.Якиманська); характер діяльності і розвиток особистості визначає організація педагогічного спілкування (І.Д.Бех, О.Ф.Бондаренко, О.О.Бодальов, І.С.Булах, І.А.Джидар'ян, В.А.Кан-Калик, О.М.Леонтьєв, Х.Й. Лійметс, Б.Ф. Ломов, О.В.Мудрик, І.Д. Пасічник); особистість є суб'єктом власного розвитку, оскільки в активній творчій діяльності найповніше може проявитися і розвинутися унікальний потенціал конкретного індивіда (К.О.Абульханова-Славська, Л.І.Анциферова, М.Й.Боришевський, П.В.Лушин, Я.Л.Коломінський, Н.А.Побірченко, Ю.О.Приходько, С.Л.Рубінштейн).

Зміна цілей і функцій шкільної освіти, особистісно орієнтований підхід до навчання і виховання учнів значною мірою вимагають переосмислення ідеї навчання в контексті проблем гуманізації освіти, яка має ґрунтуватися на принципах гуманітаризації, диференціації та інтеграції.

Проблема інтеграції у психолого-педагогічній теорії стосовно початкової ланки освіти досліджувалася науковцями в різні періоди і з різних позицій. Ідея інтегрованого підходу до навчання, енциклопедичності та взаємозв'язку знань була започаткована у роботах основоположників педагогіки Й.Гербарта, А.Дістервега, Я.Коменського, Дж.Локка, Г.Песталоцці, Ж.Ж.Руссо.

Психологічні основи процесу інтеграції в системі шкільного навчання розкриті в дослідженнях Л.С.Виготського, В.В.Давидова, В.П.Зінченка, Е.Л.Носенко, Ю.А.Самаріна. Питанням розкриття особистісно-розвивальних можливостей інтеграції змісту навчально-виховного процесу присвячені роботи психологів О.В.Запорожця, І.Ю.Кулагіна, М.С.Лейтеса, О.М.Леонтьєва, І.Я.Лернера, С.Л.Рубінштейна.

Сутність інтеграції, як цілісного впливу на становлення особистості, її форми і види розкриті в працях О.Л.Алексеєнко, С.У.Гончаренка, М.С.Вашуленка, С.В.Загв'язінського, В.П.Тименка, С.І.Якименка.

Аналіз науково-методичного забезпечення щодо формування інтегрованих знань про людину і світ учнів молодшого шкільного віку висвітлено у дослідженнях дидактів та інноваційній діяльності практиків

Г.М.Андрєєвої, Н.М.Бібік, К.Ж.Гузя, В.Р.Ільченко, Н.С.Коваль, Н.М.Светловської, О.Я.Савченко та інших.

На розвиток теорії і практики інтегрованого підходу до організації навчання вплинули й новітні нормативні документи, зокрема, національна програма “Освіта” (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI столітті, Закон України “Про загальну середню освіту”, Державний стандарт початкової загальної освіти, Концепція Нової Української школи.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє стверджувати, що втілення в освітню практику інтегрованого підходу створює сприятливі умови для *формування цілісного образу світу*, прояву творчості дитини й учителя. Інтегроване навчання дає свободу вибору теми, змісту, засобів, які використовуються в організації навчання молодших школярів. Цей вибір зумовлений перспективними й поточними дидактичними, виховними та розвивальними завданнями навчально-виховного процесу початкової школи.

Водночас зазначимо, що на сьогодні недостатньо науково обґрунтовано проблему формування цілісної картини світу дітей молодшого шкільного віку в процесі інтегрованого навчання, не розв’язано численні проблеми, пов’язані зі створенням оптимальних умов для їхнього гармонійного розвитку в освітньо-виховному процесі.

Отже, значущість проблеми інтегрування знань, протиріччя між потребами практики початкового навчання в реалізації інтегрованого підходу та відсутність дидактико-методичних засобів його використання в початковій школі й обумовили вибір теми дипломного дослідження: *“Інтеграція навчання як засіб формування цілісної картини світу молодшого школяра”*.

Об’єкт дослідження – формування цілісної картини світу молодшого школяра в процесі навчання.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування цілісної картини світу молодшого школяра в умовах інтегрованого підходу.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування цілісної картини світу молодшого школяра в умовах інтегрованого підходу.

Формування цілісної картини світу молодшого школяра забезпечується реалізацією таких педагогічних умов: *залучення учнів до безпосереднього сприймання, дослідження об'єктів та явищ навколишньої дійсності; широке упровадження інтегрованих курсів, технологій інтегрованого навчання; забезпечення розвитку пізнавально-емоційної сфери молодших школярів; формування системи наукових знань на основі їх інтеграції.*

Визначені об'єкт, предмет, мета і гіпотеза дослідження зумовили постановку таких **завдань**:

- здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми інтегрованого навчання, його ролі у формуванні цілісної картини світу молодшого школяра;
- дослідити стан розробленості проблеми інтегрованого підходу до навчання в психолого-педагогічній теорії й практиці;
- дослідити рівні сформованості цілісної картини світу молодших школярів в умовах традиційного навчання;
- обґрунтувати педагогічні умови формування цілісної картини світу молодших школярів.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають концептуальні положення: розвитку особистості (О.М.Леонт'єв, А.В.Петровський); принцип єдності свідомості і діяльності (Л.С.Виготський, О.М.Леонт'єв, С.Л.Рубінштейн, С.Д.Максименко); особистості як суб'єкта довільної активності (Б.Г.Анан'єв, П.В.Лушин, В.О.Татенко, Т.М.Титаренко) і її морально-духовного зростання (І.Д.Бех, Л.Колберг, Ж.Піаже, М.В.Савчин); цілісного підходу до навчально-виховного процесу (Л.І.Анциферова, В.І.Блауберг, В.І.Загв'язінський, Б.Г.Ломов); розвитку особистості молодшого школяра (О.В.Скрипченко); розвивального і виховуючого навчання

(В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, Ю.М.Швалб); самодетермінації особистості (Б.Г.Ананьєв, В.І.Слободчиков); єдності навчання, розвитку і виховання особистості (Г.С.Костюк); формування творчої особистості (Г.О.Балл, В.О.Моляко, В.В.Рибалко); самосвідомості як механізму регуляції поведінки (М.Й.Боришевський); особистісного зростання людини (А.Маслоу, К.Роджерс); психологічні основи впровадження у практику особистісно орієнтованих технологій виховання (І.Д.Бех); теорії емоційно-ціннісної регуляції діяльності (К.Ізард, О.Я.Чебикін); дидактичні положення про навчання, виховання і розвиток особистості (В.І.Боднар, М.С.Вашуленко, О.Я.Савченко).

У процесі дослідження використовувався комплекс теоретичних і емпіричних **методів**.

Теоретичні: аналіз і синтез (визначення цілей, предмета, гіпотези і завдань дослідження); порівняння та узагальнення (опрацювання літератури, порівняння емпіричних даних); історико-логічний (вивчення основ теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми). Теоретичні методи дозволили виявити специфічні протиріччя в практиці використання інтегрованого підходу до організації навчання у початковій школі, сформулювати принципові положення системи інтегрованого підходу до організації навчання і визначити психолого-педагогічні умови її ефективного функціонування в контексті виховання молодших школярів.

Емпіричні: діагностичні (бесіди, анкетування); спостереження; вивчення результатів діяльності школярів; методи математичної статистики.

Експериментальна база дослідження. В експерименті брали участь учні початкових класів Комунального закладу ЗОШ №27 ВМР (м.Вінниця).

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалась протягом усього періоду виконання дослідження. Основні положення дипломної роботи висвітлювалися на звітній науково-практичній конференції викладачів і студентів (м. Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського квітень 2020 р.), на науково-практичних конференціях різного рівня:

- IV Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція “Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти” (3 березня 2020 року, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);
- Науково-практична конференція “Актуальні проблеми навчання і виховання молодших школярів” (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди, травень, 2020);
- Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт зі спеціальності “Початкова освіта” (ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, березень 2020);
- Науково-практична конференція “Актуальні питання початкової освіти : досвід, реалії, перспективи” (Кам’янець-Подільський Національний педагогічний університет імені Івана Огієнка, 15-16 жовтня 2020 року, м. Кам’янець-Подільськ).

Основні теоретичні та практичні положення дипломного дослідження доповідалися та обговорювалися на Всеукраїнських конференціях, методичних семінарах.

Публікації. Зміст та результати дослідження висвітлювались на сторінках наукових журналів, у збірниках статей та інших періодичних виданнях, а саме:

- Кошляк Д. Формування основ економічної культури молодших школярів засобами сюжетно-рольової гри / Д.Кошляк // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю “Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами” (Третя школа технологій інклюзивної освіти, 28-29 листопада 2019 року м. Вінниця);
- Кошляк Д. Принципи формування економічної культури молодших школярів / Д.Кошляк // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 3 березня

2020 р.) / за ред. О.А.Голюк ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв імені Валентини Волошиної. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. – Вип. 9. – С.241-244.

- Кошляк Д. Формування цілісної картини світу молодшого школяра в умовах інтегрованого навчання / Д.Кошляк // Актуальні проблеми навчання і виховання молодших школярів. Матеріали науково-практичної конференції студентів факультету початкового навчання: Зб. тез. - Вип.10/ За ред. Л.П.Ткаченко. – Харків: ХНПУ, «Мітра»; 2020.- С.76-77.
- Кошляк Д. Формування ключових компетентностей на уроках інтегрованого курсу “Я досліджую світ” // Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи. Матеріали науково-практичної онлайн-конференції студентів факультету початкового навчання (15-16 жовтня 2020 , Кам’янець-Подільський Національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам’янець-Подільськ).

Структура дипломного дослідження. Дипломне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Генеза проблеми інтегрованого навчання

Інтеграція є однією з найперспективніших інновацій, яка здатна вирішити чисельні проблеми системи сучасної початкової освіти. Інтегроване навчання як ніяке інше закладає нові умови діяльності вчителів та учнів, є діючою моделлю активізації інтелектуальної діяльності та розвиваючих прийомів навчання. Інтегроване навчання передбачає використання різноманітних форм, методів та прийомів викладання, має вплив на ефективність сприйняття учнями навчального матеріалу.

Освоєння ідеї інтеграції знань, як показує практика зарубіжних країн (Угорщина, Фінляндія, Німеччина) та вітчизняної педагогіки, дає можливість формувати в учнів якісно нові знання, що характеризуються вищим рівнем мислення, динамічністю застосування у нових ситуаціях, підвищення їх дієвості й систематичності. Таким чином, інтегрування є якісно відмінним способом структурування, презентації та засвоєння програмового змісту, що уможливорює системний виклад знань у нових органічних взаємозв'язках.

Інтеграція – це процес пристосування і об'єднання розрізнених елементів в єдине ціле при умові їх цільової та функціональної однотипності. Інтеграція виникла як явище фундаментальних наук на фоні своєї протилежності – диференціації. Остання ж заклала основи і необхідність інтеграції. Інтеграція передбачає встановлення і посилення взаємозв'язків між науками. Процес інтеграції за своєю суттю близький до систематизації.

Інтеграція - механізм самоорганізації хаосу знань. Інтеграція (від лат. Integer – цілий) може бути розглянута як мета і шлях створення цілісності [24]. Системні цілісні знання – це стан, результат, до якого можна прийти, здійснюючи інтеграцію. Історичний шлях розвитку і формування уявлень про інтеграцію змісту освіти і навчання поділяється на два періоди: виділення категорії “інтеграція” з науки і філософії; формування концепції “Інтеграція”.

Розглянемо проблему інтеграції у історичному контексті. Так, проблема інтеграції простежується ще в працях Платона, Аристотеля, Канта, які підтримували ідею єдності наукових знань. Вперше поняття “інтеграція” було використано в XVII столітті Я.А. Коменським у праці “Велика дидактика: “Все, що знаходиться у взаємозв’язку, повинно викладатися у такому ж взаємозв’язку”. Адептом ідей Я.А.Коменського був Й.-Г.Песталоцці. Так, у творі “Лінгард і Гертруда” інтеграція розглядалась як метод навчання [64].

Німецький вчений і педагог Герbart виділив основні етапи навчання (XVIII ст.): ясність (зрозумілість); асоціація; система (інтеграція) – можливість самостійно скласти *картину світу* [14].

У XIX столітті К.Д.Ушинський зробив найбільший внесок у розробку інтегрованих курсів. Він розробив модель, структуру, напрямки інтеграції. Інтеграцією письма і читання вченому вдалося створити аналітико-синтетичний метод навчання грамоти [64].

Наступний період формування уявлень про інтеграцію змісту освіти припадає на XX століття. Вчені російської школи П.Ф.Каптерев, П.П.Блонський заперечували багатопредметність у школі і при цьому розмежували інтеграцію і міжпредметні зв’язки [64].

На початку XX ст. з’являється “Концепція праці”. Головна ідея її – навчити працювати, комплексно підходячи до навчання. У 1907 році виникає “Концепція зв’язку з мистецтвом”. В середині XX ст. з усіх можливих концепцій виділено такі напрямки інтеграції:

- інтеграція на основі праці;
- інтеграція на основі взаємозв'язку загального і спеціального;
- інтеграція на основі мистецтва та культурознавства;
- інтеграція на основі центрів за інтересами.

Загалом можна говорити про різні концепції комплексності в історії освіти України XX ст. У 20-ті роки існували три спрямування, які представляли Г.М.Іваниця, О. Музиченко та І.Соколянський. Перша концепція комплексності розроблена відомим педагогом-україністом Г.М.Іваницею. Від самого початку

поширення ідей комплексності вчений відгукнувся працею “Комплексний метод” (1923), де розглянув його як один з важливих чинників будівництва нової школи. Як і всі українські педагоги того часу, він бачив нову школу як трудову й демократичну, в роботі якої брали участь найширші верстви населення. Під комплексністю автор розуміє активно-комплексне навчання, підкреслюючи підхід до навчального матеріалу та характер його засвоєння [6].

Особливого значення проблемі інтегрування змісту освіти приділяв відомий педагог, професор Олександр Музиченко. Він був піонером поширення ідей комплексності в Україні, виступав за розвиток комплексного підходу до навчання, давав відкриті уроки для багатьох вчителів. Учений висунув свою концепцію комплексності [6,14]. Перші паростки комплексного підходу він бачив не в західній педагогіці, а у вітчизняній і, зокрема, у творчості таких педагогів, як М.Корф, М.Бунаков, В.Вахтеров, які ще у ХІХ ст., розробляючи предметні уроки, поступово переходили до інтегрування. Під комплексністю вчений розуміє активне переживання дітьми миттєвостей, їхнє захоплення невеликим відрізком дійсності [6, 47]. Проблему комплексного підходу в навчанні він ставить як загальнопедагогічну, вбачає в ньому не лише метод, не лише особливий відбір змісту освіти, а й засіб, що організує, об’єднує все шкільне життя, засіб, покликаний перетворити школу в центр організованого впливу на суспільне середовище.

Отже, комплекс як “переживання дітей в активному охопленні дійсністю” має три етапи розвитку: вивчення дійсності; оволодіння нею; посилення її зміна. Це намагання через комплексну побудову навчально-виховного процесу в школі вплинути на середовище й перетворити його у напрямі, що визначався в дусі часу: класова школа має виховувати свідомих учасників класової боротьби.. О.Музиченко в організації педагогічного процесу за комплексною схемою виділяв наступні моменти:

- 1) сприйняття зовнішнього світу як враження й спостереження;
- 2) пробудження думки;
- 3) розвиток мислення;

- 4) техніка розумової праці;
- 5) організація мислення;
- 6) узагальнення як динамічний, абстрактний процес [6].

В дидактико-методичній розробці ідей комплексності Україна має в особі О.Музиченка яскравого представника індивідуалістичної педагогіки з установкою на емоційне пізнання й самобутній розвиток дитини лише на основі комплексного підходу до навчання й виховання. І.Соколянський, підтримуючи ідею комплексного навчання, наголошував на необхідності підготовки учителя до реалізації даного підходу. Відсутність конкретних методик щодо впровадження комплексного навчання в школі, педагог вважав найбільш важливим місцем всього педагогічного процесу [6].

20-ті роки ХХ століття позначені особливою увагою до застосування комплексних програм. Однак, комплексні програми, побудовані на основі широкої міждисциплінарної інтеграції, виявилися непродуктивними для навчання й розвитку учнів, бо не давали синтетичних, ґрунтовних знань і вмінь. Подальший період пов'язаний із дослідженнями П.Груздева, І.Огороднікова, В.Сухомлинського, П.Шимбірєва, та ін.

Сьогодні ідея інтеграції змісту навчання приваблює багатьох учених і вчителів у нашій країні й за рубежом. Сучасна педагогічна наука вважає інтеграцію одним із головних дидактичних принципів, який у цілому визначає організацію освітніх систем. Таке її розуміння дозволило науковцям висунути нову освітню парадигму.

В трактуванні Н.Бондаренко інтеграція звучить наступним чином: оскільки існуюча освіта предметоцентрична, тобто реалізується принцип внутрішньо-предметної інтеграції, а інтеграція складає основу будь-якої освітньої системи, перехід освіти у сучасних умовах на якісно новий рівень, по суті, є рух від внутрішньопредметної до міжпредметної інтеграції. Такий перехід передбачає не зміну, а доповнення одного принципу іншим. Автор спрогнозував подальші перспективи використання інтегративної основи в навчанні, що дозволить у майбутньому сформувати якісно нову систему –

інтегральний освітній простір, який надбудується над предметною системою і повністю збереже її у якості своєї функціональної основи [5].

Вирішення проблеми інтегрованого навчання сучасна наука вбачає у виборі трьох основних напрямів навчання: педоцентричний, предметоцентричний, змішаний. Педоцентричний напрям базується на ідеях ліквідації навчальних предметів та запровадженні комплексності як універсальної системи. На цій підоснові існують такі системи навчання як проблемно-комплексна та модульна. Другий напрям заснований на непохитному існуванні предметного принципу, де інтеграція є засобом розв'язання проблем у структурі змісту окремих предметів. Змішаний напрямок ґрунтується на положенні про діалектичну взаємопов'язаність предметоцентризму і інтеграції, які є взаємообумовленими [23].

На сучасному етапі розглядають три рівні інтеграції, кожний з яких має свою логічну структуру, яка складається з базису (кооперуючої дисципліни), завдання (проблеми базової дисципліни), знаряддя (теоретичного і технічного інструментарію базової та суміжних дисциплін). Першим рівнем інтеграції є інтеграційні взаємодії на рівні редукції. Такі взаємодії між дисциплінами здійснюються у формі міжпредметних зв'язків (МПЗ).

У педагогічній науці міжпредметні зв'язки розглядаються як міжнаукові зв'язки; як умова, що забезпечує послідовне відображення в змісті предметів об'єктивних взаємодій, які мають місце в природі; як умова виховуючого та розвиваючого навчання; як принцип навчання і т.д. [15]. Міжпредметні зв'язки розглядалися в різних аспектах – філософському, психологічному, загальнопедагогічному та інших, що породило різноманітні підходи до їх класифікації.

Під міжпредметними зв'язками сьогодні розуміють систему відношень між знаннями, уміннями та навичками, які формуються в результаті послідовного відображення в засобах, методах та змісті навчальних дисциплін тих об'єктивних зв'язків, що існують в реальному світі, тобто в широкому розумінні слова, міжпредметні зв'язки – це педагогічний еквівалент дидактичних зв'язків, які реалізуються в навчальному процесі.

Другий рівень дидактичної інтеграції – це синтез взаємодіючих наук на основі деякої базової дисципліни. При цьому мова не йде про механічне злиття інформації взаємодіючих дисциплін чи про поглинання одного предмета іншим. Мається на увазі так званий внутрішньодисциплінарний синтез, який об'єднує різні теорії в рамках одного предмета. Такий синтез носить діалектичний характер, дає можливість враховувати також диференціацію знань, є методом досягнення єдності наукових знань.

Третій рівень дидактичної інтеграції – найменш досліджений етап. Мається на увазі створення цілісної інтегративної системи, зокрема інтегративного курсу. Прикладами таких курсів у шкільному навчанні є курс “Я досліджую світ” [16].

Сучасний етап розвитку інтеграції представлений у працях С. Гунька, Г.Драпанюк, Н.Ільчишин, М. Левшина, Д.Ривкіна, І. Остапйовської Н. Пиндик, та ін.. Дослідженням інтеграції знань, інтегрованого підходу до навчання, сутності інтеграції їх форм і видів пронизані праці Г.Бабенка, Н.Бібік, М.Вашуленка, С.Гончаренка, О.Гончарук, Н.Коваль, І.Козловської, О.Савченко, Г.Лисенко, Л. Руденко, Н. Стяглик та ін. Науковцями доведено, що інтеграція знань у початковій школі як засіб цілісного розуміння і пізнання світу – важливий чинник формування особистості дитини.

Комплексне застосування знань з різних предметів – це закономірність сучасного життя, яке вирішує складні суспільні, технічні та технологічні завдання. Уміння комплексного застосування знань, їх синтезу, перенесення ідей та методів з однієї науки в іншу лежить в основі творчого підходу до наукової, навчальної, художньої діяльності людини в сучасних умовах науково-технічного прогресу. Озброєння учнів такими вміннями – актуальне завдання початкової школи, яке диктується тенденціями інтеграції в науці та практиці і розв'язується за допомогою інтеграції знань.

Отже, аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє стверджувати, що втілення в освітню практику інтегрованого підходу створює сприятливі умови для *формування цілісного образу світу*, прояву творчості дитини й

учителя. Інтегроване навчання дає свободу вибору теми, змісту, засобів, які використовуються в організації навчання молодших школярів. Цей вибір зумовлений перспективними й поточними дидактичними, виховними та розвивальними завданнями навчально-виховного процесу початкової школи.

1.2. Психолого-педагогічний аспект інтегрованого навчання

Інтеграція – це процес взаємодії, об'єднання, взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозближення, відновлення єдності двох або більшої кількості систем, результатом якого є утворення нової цілісної системи, що набуває нових властивостей та взаємозв'язків між оновленими елементами системи [10, 356].

У філософії поняття *інтеграція* розглядають у межах теорії систем. *Систему* розуміють як цілісне утворення, яке здатне підтримувати власне існування самостійно та функціонувати як єдине ціле у процесі взаємодії (інтеграції) її складових. Властивості цілісної системи, які виникають унаслідок її функціонування, називають *емерджентними* [10, 357].

Інтеграція – це взаємодія між системами, що сприяє утворенню нової цілісності. Інтеграція можлива за умови наявності незалежних систем та об'єктивних передумов для їхньої взаємодії. Інтеграція є також процесом та результатом взаємодії між елементами системи, що приводить до її функціонування та вияву емерджентних властивостей. Інтеграцію в дидактиці розуміють як взаємозв'язок змісту, методів та форм навчання (С.Архангельський); цілісний навчально-виховний процес (Г.Батуріна); різноманітні зв'язки між структурними компонентами педагогічної системи (Г.Федорець). На думку американських дослідників, інтеграція в освіті – це організація процесу пізнання, за якої учні можуть використовувати знання та вміння, отримані в школі, в реальних життєвих ситуаціях (Дж.Гіббоне).

Інтегроване навчання – це навчання, яке ґрунтується на комплексному підході. Освіту розглядають крізь призму загальної картини світу, а не поділяють на окремі дисципліни.

Інтегративний підхід в освіті – підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність [10, 356].

У сучасній психолого-педагогічній науці активно здійснюються дослідження з проблем інтеграції навчання. Гуманізація освіти неможлива без інтеграції її змісту, *формування цілісного мислення*. Дослідженням проблеми інтегрованого навчання займалися видатні вчені, такі як Н.Антонов, Л.Варзацька, Л.Виготський, С.Гончаренко, В.Ільченко, І.Козловська, Я.Коменський, О.Мариновська, О.Савченко, В.Сухомлинський та ін.

Великий інтерес до проблеми формування цілісної картини світу засобом інтегрованого навчання спостерігався у середині минулого століття. Так, у працях К. Юнга, І. Сеченова, Ж.Фреса, Ж.Піаже, Б.Ананьєва, О.Леонтьєва та ін. знаходимо ґрунтовний аналіз проблеми сприйняття людиною світу з огляду його цілісності. Так, зокрема О.Леонтьєв відзначав, що проблема сприйняття має ставитись і розроблятись як проблема психологічного образу світу, тому що кожна річ є безпосередньо даною один раз у матеріальному світі, а другий - у суб'єктивній чуттєвості людини та в її свідомості, в ідеальних формах. Він називає п'ятим квазівиміром сферу, в якій людині відкривається сутність речей, коли сприймається не лише форма та колір, а й значення [46].

За О.Леонтьєвим образ світу є відображенням у психіці людини образу предметного світу, опосередкованого предметними значеннями та відповідно когнітивними схемами, що піддаються свідомій рефлексії. Він зауважує, що людина надає імена чуттєвим образам предметів. Це так звані предметні значення, що, по суті, є складниками цих образів і забезпечують можливість їх існування. Кожен сприймає світ через його образ. Тобто у фокус сприйняття потрапляє лише те, що відповідає образу світу, який виступає певним регулятором сприймання через чуттєві образи. Людина, називаючи образи,

здійснює своєрідне кодування - переведення чуттєвої сфери у предметну, тобто перенесення значень з відчуттів у конструктивну систему картини світу [46].

У працях С.Рубінштейна наголошується на тому, що картина світу утворена зі знання про світ, відчуття світу та сприйняття світу [58, 70].

За визначенням В.Ільченко, наукова картина світу – це компонент світогляду, який відображає цілісну систему уявлень про загальні властивості та закономірності природи, яка формується в результаті філософського узагальнення, синтезу раціонально-теоретичного і чуттєво-емпіричного знання [30].

На сьогодні наукову картину світу визначають як модель дійсності. Вона виступає як уявлення та пояснює механізми і природу об'єктів, узгоджується зі знаннями та спостереженнями, має евристичну цінність до моменту підтвердження нових гіпотез. Світ презентується людиною крізь призму її культури та мови, через метафори як явища “картини світу”, що вирізняється у носіїв різної чи тієї ж самої культури в різні історичні періоди. Картину світу можливо розкласти на складові частини і означити, наприклад, як історичну картину світу, культурну картину світу, географічну картину світу тощо, намагаючись охопити всю різноплановість явища [47;49;65].

В Україні сформувалася ціла низка наукових напрямків у вивченні теоретичних основ інтеграції. Провідними з них є: напрямок методологічного обґрунтування проблем інтеграції (С. Гончаренко, Ю. Мальований, О. Сергєєв); напрямок визначення структури інтегрованих знань (Т. Усатенко); дослідження системологічних аспектів інтеграції (О.Джулик, Є.Яворський); проблеми інтегративних процесів в освіті (І. Богданова); розробка шляхів упровадження інтеграції в навчальний процес (Л.Вичорова, Т.Горзій, О.Проказа, Є.Романенко); інтеграція елементів контролю в модульному навчанні (Л.Джулай); інтеграція теоретичних і виробничих аспектів навчання (Т.Якимович); ймовірно-статистичні аспекти інтеграції (В.Якиляшек); інтеграція у ступеневій освіті (Ю.Жидецький); взаємозв'язки інтеграції та

диференціації (В.Моргун); психологічні аспекти інтеграції (Т.Яценко); формування системи знань – дидактична інтегратологія (І. Козловська) тощо.

У загальнонауковій, філософській, психологічній і педагогічній літературі зустрічаються різні визначення інтеграції, що пояснюється проникненням інтеграційних процесів не тільки в науку, а у всі сфери діяльності. В умовах Нової української школи інтегроване навчання розглядається через призму *цілісної картини світу* (велика ідея), а не ділиться на окремі дисципліни. Це навчання, яке засновано на комплексному підході. Предметні межі руйнуються, коли вчителі заохочують учнів робити зв'язки між дисциплінами і спиратися на знання і навички з кількох предметних областей. Учням потрібні відкриті можливості для інтеграції знань і навичок з різних дисциплін і критичного оцінювання того, як всі ці частини взаємодіють [44].

Освіта це багатофакторний процес свідомого, цілеспрямованого й систематичного формування особистості, який залежить від ряду об'єктивних і суб'єктивних чинників і досягає своєї мети, за умови максимальної активізації її особистісної діяльності. До об'єктивних чинників належать соціально-історичні особливості, культурні традиції, в яких розкривається система соціальних впливів. До суб'єктивних – цілісна змістовно-оформлена продуктивна навчально-пізнавальна діяльність, психологічні особливості та ціннісні орієнтації учасників виховного процесу, рівень професійної майстерності вчителя. Тож освітній процес має забезпечувати усі необхідні умови задля включення молодшого школяра у активну пізнавальну діяльність [10, 614].

Метою інтегрованого навчання є формування в учнів цілісного уявлення про навколишній світ, системи знань і вмінь; досягнення якісної, конкурентоздатної освіти; створення оптимальних умов для розвитку мислення учнів в процесі вивчення загальноосвітніх предметів; активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках; ефективна реалізація розвивально-виховних функцій навчання. Для ефективного впровадження інтеграції в навчальний процес використовуються інтегровані уроки

За висновком психологів, у молодшому шкільному віці, як найбільш сензитивному для навчання, виховання і розвитку особистості, здатність дитини пізнавати світ цілісно є нормою. Однак, як показали результати психолого-педагогічних досліджень (І.Бех), забезпечення даного процесу у сучасній початковій школі має ряд перешкод. Так, насамперед, для формування у молодшого школяра цілісної картини світу педагоги недостатньо використовують особистісно-розвивальний потенціал процесу навчання, а реалізація освітньої функції навчання не виступає як самостійна мета. Виховні завдання формуються в загальному вигляді та недостатньо конкретизуються у відповідності з можливостями навчального матеріалу і особливостями розвитку школярів. За цих умов проблема перетворення вихованця у активний суб'єкт діяльності не знаходить свого вирішення у традиційній системі навчання, що і зумовлює пошук нових форм, методів і підходів до навчання школяра.

Сучасний етап розвитку освіти характеризують полярні тенденції – диференціація й інтеграція різних сторін освітньої системи. Ці два, на перший погляд, протилежних процеси на практиці є діалектичною єдністю, що взаємно доповнюють і супроводжують один одного. Інтеграція - процес такого усвідомлення суб'єктом будь-яких предметів чи явищ, за якого він не лише констатує на імперичному рівні їх певні властивості, але й встановлює з одного боку породжувальну ієрархію між ними, з іншого – типи взаємозв'язків, які при цьому виникають, що дозволяє йому універсально предметно-перетворювально діяти на основі такого мисле осягнення.

Отже, психолого-педагогічний аналіз дозволяє зробити висновок, що актуальність інтеграційних процесів у шкільній освіті для початкової ланки навчання пов'язана з віковими особливостями молодших школярів і специфікою їхнього навчання. Виховання особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого підходу до навчання базується на таких принципах: особистісно-розвивального потенціалу навчання; орієнтації на школяра як суб'єкта навчально-виховного процесу; творчого підходу при

конструюванні технології інтегрованого навчання та доборі завдань; цілісності змісту навчально-виховного матеріалу, ігрових форм, позитивних емоційних ситуацій; трансформації морального мотиву у моральні якості; формування вільної, самостійно діючої особистості, як громадянина, здатного робити обґрунтований вибір у різноманітних навчальних і життєвих ситуаціях.

1.3. Рівні сформованості цілісної картини світу дітей молодшого шкільного віку (за результатами констатувального етапу експерименту)

На основі аналізу психолого-педагогічних джерел встановлено, що картина світу молодшого школяра є певною сукупністю систематизованих уявлень, знань, думок про світ, місце людини в ньому. Вона визначає особливий спосіб сприймання й тлумачення особистістю подій і явищ, не є індиферентним уявленням про світ, відображає певне ставлення до об'єктів пізнання; виступає основою, спираючись на яку, особистість діє у світі.

З метою з'ясування сучасного стану сформованості цілісних уявлень дітей молодшого шкільного віку про світ нами було виділено **критерії та показники**. Ними стали: *когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний*. Наявність критеріїв та їх показників дозволить вивчити реальний стан сформованості цілісної картини світу молодших школярів в умовах нашого експерименту. Так, *когнітивний критерій* сформованості цілісної картини світу молодшого школяра характеризується здатністю відтворювати уявлення та поняття у межах, визначених навчальною програмою, якістю уявлень про навколишній світ.

Емоційно-ціннісний критерій сформованості цілісності сприйняття молодшими школярем світу характеризується емоційно-ціннісним ставленням до світу, наявністю емоційних реакцій, змістом оцінних суджень, наявністю мотивації до пізнання і перетворення світу.

Діяльнісний компонент характеризується характером взаємодії молодшого школяра зі світом, здатністю застосовувати знання у відмінних від

навчання ситуаціях, наявністю еколого-збережувальних дій і вчинків у навколишньому середовищі.

Для кращої наочності критерії та показники сформованості цілісної картини світу представлено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Критерії та показники сформованості цілісної картини світу молодших школярів

Критерії	Показники
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> • <i>орієнтація</i> в основних складниках світу, елементарних можливостях його збереження, правилах безпечної поведінки; , • <i>реалістичність</i> (розуміння об'єктивності реального світу, відповідність реальному стану справ), • <i>усвідомленість</i> (розуміння сутності елементарних явищ, їх називання та віднесення до певних категорій, елементарна розсудливість), • <i>системність</i> (елементарне розуміння цілого і його складових частин, бачення елементарних зв'язків і відношень між об'єктами світу);
Емоційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> • ціннісне ставлення до природи, наявність емоційних реакцій; наявність мотивації до пізнання і перетворення світу; • зміст оцінних суджень;
Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> • здатність застосовувати знання у відмінних від навчання ситуаціях; • спрямованість вчинків (моральні / аморальні вчинки, орієнтація на збереження / руйнування); характер поведінки дитини у довкіллі ; • прояви творчості.

Дослідженням було охоплено 65 молодших школярів, а саме класи 3-А, 3-Б, 3-В Комунального закладу ЗШ №27 м. Вінниці. Експериментальне дослідження проходило у три *субетани*. Так, в межах першого *субетану* ми намагалися дослідити показники *змістового критерію* сформованості цілісної картини світу. З цією метою нами було запропоновано учням заповнити анкету (Додаток А).

Результати опрацювання анкетних даних дозволяють констатувати той факт, що у молодших школярів переважає когнітивно спрощена картини світу (когнітивний компонент). Учні здебільшого орієнтуються в основних складниках світу, елементарних можливостях його збереження, правилах безпечної поведінки, реалістично сприймають світ, окремі явища та процеси. Однак учні не можуть пояснити сутності явищ, встановити причинно-наслідкові зв'язки, пов'язати явища і процеси між собою. Так, даючи відповіді на питання анкети, учні лише частково називали причини похолодання, не співвідносячи їх із особливостями будови Землі та кутом її нахилу (87,9%). Викликали труднощі у молодших школярів й питання щодо визначення Сонця як зірки, чи планети. Наші спостереження та результати опрацювання анкетних даних, дозволяють стверджувати, що учні у своїх відповідях припускаються значних помилок, вважаючи Сонце планетою, за аналогією “планети Сонячної системи”. Констатуємо низьку здатність молодших школярів бачити і пояснювати елементарні зв'язки і відношення між об'єктами світу. Сукупні результати діагностичного обстеження когнітивного критерію представлено у таблиці 1.2.

Як свідчать дані, отримані у процесі діагностичного обстеження, молодші школярі, обираючи відповідь на запитання анкети, лише частково розуміють сутність явищ та процесів об'єктивної дійсності.

Таблиця 1.2

Узагальнені результати обстеження молодших школярів за когнітивним критерієм сформованості цілісної картини світу, %

Показники	Рівні		
	високий	середній	низький
<i>орієнтація</i> в основних складниках світу, елементарних можливостях його збереження, правилах безпечної поведінки	5,3	35,4	59,3
<i>реалістичність</i>	1,9	38,7	59,4
<i>усвідомленість, системність</i>	1,1	40,2	58,7

Аналіз результатів виконання першої серії завдань розробленої методики показав, що молодші школярі у переважній більшості володіють обмеженими знаннями про навколишній світ, погано орієнтуються у основних складниках світу, елементарних можливостях його збереження, правилах безпечної поведінки, мало усвідомлюють сутність елементарних явищ.

Отримані рівні окремих показників когнітивного критерію сформованості цілісної картини світу було переведено у стандартні бали. Високий рівень оцінено в 6 балів, достатній – в 4 бали, середній – в 2 бали. Сумарний показник підраховувався для кожного обстеженого молодшого школяра окремо у стандартних балах.

Сукупні результати діагностичного обстеження когнітивного критерію представлено відповідно до таких рівнів:

1. Низький рівень (0-4 балів) спостерігався в учнів (48,53%), у яких наявні поверхові знання про складові навколишнього світу.
2. Середній (5-9 бали) – у 43,11% опитаних, у яких наявні деякі знання про природу і взаємозв'язки в системі “природа – людина - суспільство”, про правила поведінки в природі. Проблеми залишаються непоміченими, відповідно, шляхи їх подолання - не вказаними.
3. Високий (15-18 балів) – наявні глибокі, системні знання про навколишній світ, природу та правила поведінки у найближчому природному середовищі, про способи розв'язання екологічних проблем. Надається оцінка власним діям. Цей рівень було виявлено лише у 8,36% обстежених учнів.

Таким чином, результати анкетування та виконання серії завдань засвідчили незадовільний рівень сформованості когнітивного критерію.

II етап констатувального експерименту було спрямовано на виявлення показників емоційно-ціннісного критерію. З цією метою з'ясовувалось ціннісне ставлення до природи, наявність емоційних реакцій, зміст оцінних суджень, наявність мотивації до пізнання і перетворення світу.

Анкетування молодших школярів з дало змогу зробити висновок, що у своєму ставленні до навколишнього дитина здебільшого керується поспоживацькому. Прагматизм у ставленні до природного довкілля перекреслює будь-яке починання реальної допомоги природі і соціальному довкіллю, розуміння проблем, внутрішньої спрямованості особистості на позитивний, взаємодоповнюючий контакт у системі “Людина- Природа – Суспільство”.

Таблиця 1.3

Узагальнені результати обстеження молодших школярів за емоційно-ціннісним критерієм сформованості цілісної картини світу, %

Показники	Рівні		
	високий	середній	низький
ціннісне ставлення до природи, наявність емоційних реакцій; наявність мотивації до пізнання і перетворення світу;	7,33	46,78	45,89
зміст оцінних суджень	5,43	35,63	58,94

Опираючись на дані проведеного нами дослідження, можемо стверджувати, що у обстежених нами дітей молодшого шкільного віку переважають утилітарні мотиви ставлення до природи. Прослідковується певний спад морально-етичних і естетичних орієнтацій молодших школярів на контакт з довкіллям. Школярів все глибше захоплює проблема практичної користі існуючих об’єктів і явищ навколишньої дійсності для людини. Це деформує кут зору, під яким учень початкових класів вчиться сприймати навколишній світ, помічати екологічно небезпечну ситуацію. Поступово розвивається позиція людиноцентризму, згідно з якою дитина все більше відчуває себе єдиним господарем довкілля. Зростає впевненість у тому, що все у природі спеціально створено та існує для задоволення людських потреб, бажань і примх. Наведемо приклад міркувань молодших школярів: “Я люблю осінь, бо вона дає великі дари: яблука, груші.”; “Я бережу природу, адже вона

годує, одягає, лікує людей” (Олександр П.); “Я люблю сонце, бо без нього людина загине від холоду” (Оксана Р.)

Вражає той факт, що молодші школярі на перший план серед цінніностей поставили матеріальні блага (78%). Здоров’я сім’ї та їхнє особисте зайняло у рейтингу друге місце. У своїх відповідях діти відтворюють той запас конкретних знань, який набули під час навчання. Однак засмучує доволі ранній прагматизм молодших школярів, який неминуче деформує взаємовідносини дитини зі світом та провокує на прагматичні установки. Як приклад наведемо деякі відповіді дітей: *“Я люблю природу і берегтиму її, бо усі ми маємо з неї користь”*; *“якщо не берегти природу, то можна залишитись без їжі і води”*; *“Я люблю тварин, бо вони корисні для мене”*, чим саме, дитина не пояснює; *“мені подобається доглядати за деревами, бо вони дають яблука, які я дуже люблю”*; *“Я доглядаю за рослинами, бо якщо їх їсти, то організм збагачується вітамінами”* тощо. Дітям подобається доглядати за рослинами (тваринами) тому, що: *“вони дуже корисні”*; *“вони мене слухають (тварини)”* тощо. Отже, у 34,46% опитаних учнів початкової школи спостерігаються утилітарно-практичні установки на взаємодію з природою, дитині важко оцінити власні дії, відсутня мотивація до природоохоронної, позитивно перетворюючої роботи (низький рівень потребово-мотиваційного підґрунтя спілкування з природою).

Так, 15,69% опитаних нами молодших школярів керуються потребою у збереженні краси навколишньої дійсності. Естетичні мотиви керують поведінкою дитини, вона переймається потребою прикрасити, покращити навколишній світ, а тому любить природу, береже її *“бо вона гарна”*; *“вона милує око”*; *“тварин я люблю за те, що вони милі і красиві”*; *“я дбаю про свою кішку, бо вона пухнаста, красива. У неї голубі очі...”*, а якби вона не була такою, навряд чи ця дитина доглядала б за нею. Отже, 15,69% респондентів усвідомлюють естетичне значення природи, у них прослідковується орієнтація на її позитивне сприйняття, дитина намагається дати оцінку власним і чужим діям. Так, ситуація із людиною, яка ображає тварину засмучує молодших

школярів на спонукає до прийняття радикальних рішень: *“я б таку людину так само ображав би” (Роман Б.); “тварину заберу додому, а людину здам у приют”*.

Незначна частина молодших школярів (7,33%) вирізняється переважанням гуманістичних мотивів, здатністю до співпереживання. У цієї частини дітей розвинене прагнення допомогти природі та налаштованість на її позитивне сприйняття. Бажаючи творити добро, прагнучи прихистити живу істоту, діти переважно не розуміють, чому саме так вчиняють і по-різному намагаються пояснити власний вибір: *“Я хочу, щоб усім тваринам було добре”, “Тварини як люди, їм повинно бути добре”*. Незначна частина дітей (2,79%) усвідомлює значення природи для здоров'я людини, а тому виявляє неабияке бажання берегти і дбати про неї. Керування гігієнічними мотивами знаходимо у невеликій частині відповідей. Інколи діти, маючи на увазі гігієнічний фактор у збереженні довкілля, не можуть до кінця пояснити власний вибір, та особливої уваги заслуговують відповіді, у яких учні намагаються встановити прямий зв'язок між станом навколишнього середовища та власним здоров'ям: *“Я бережу природу, бо вона впливає на моє здоров'я і на здоров'я людей”*. На жаль, до таких висновків дитина вдається дуже рідко.

Отримані рівні показників емоційно-ціннісного критерію сформованості цілісної картини світу було переведено у стандартні бали. Високий рівень оцінено в 6 балів, середній – в 4 бали, низький – 2 бали. Сумарний показник підраховувався для кожного обстеженого учня окремо у стандартних балах.

Таким чином, результати анкетування та виконання завдань діагностичної методики засвідчили досить низький рівень сформованості емоційно-ціннісного критерію.

III етап констатувального експерименту було спрямовано на виявлення показників діяльнісного критерію. З цією метою було з'ясовано здатність молодших школярів застосовувати знання у відмінних від навчання ситуаціях, спрямованість їхніх вчинків, характер поведінки дитини у довкіллі.

Сукупні результати діагностичного обстеження діяльнісного критерію представлено у таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Узагальнені результати обстеження молодших школярів за діяльнісним критерієм сформованості цілісної картини світу, %

Показники	Рівні		
	високий	середній	низький
здатність застосовувати знання у відмінних від навчання ситуаціях;	9,68	44,57	45,75
спрямованість вчинків поведінки дитини у довкіллі, прояви творчості.	3,08	40,76	56,16

Аналіз результатів проведеного дослідження дає підстави для висновку про те, що учні здебільшого (56,16%) не дотримуються правил поведінки в природі, не мають навичок орієнтації у найближчому довкіллі; не виявляють особливого бажання та активності у взаємодії з навколишнім; не володіють елементарними навичками та уміннями, спрямованими на реальну допомогу окремим об'єктам чи природі в цілому.

Іноді молодший школяр, виявляючи бажання допомогти природі, натикається на незнання того, як правильно це необхідно зробити. Переважно допомога надається, але результати її далеко не на користь природі, а навіть навпаки. Виникає суперечність між бажанням і можливістю його реалізації. Молодші школярі мають уявлення про об'єкти та явища навколишньої дійсності, однак їхні дії здебільшого мають руйнуючий характер. Інколи, молодші школярі не знають, що своїми діями завдають шкоди.

Таблиця 1.5

Узагальнена оцінка критеріїв сформованості цілісної картини світу у сучасних молодших школярів, (%)

Критерії	Когнітивний	Емоційно-ціннісний	Діяльнісний
Рівні			
Низький	48,53	39,30	49,56
Середній	23,17	34,46	23,46
Високий	8,36	7,33	8,36

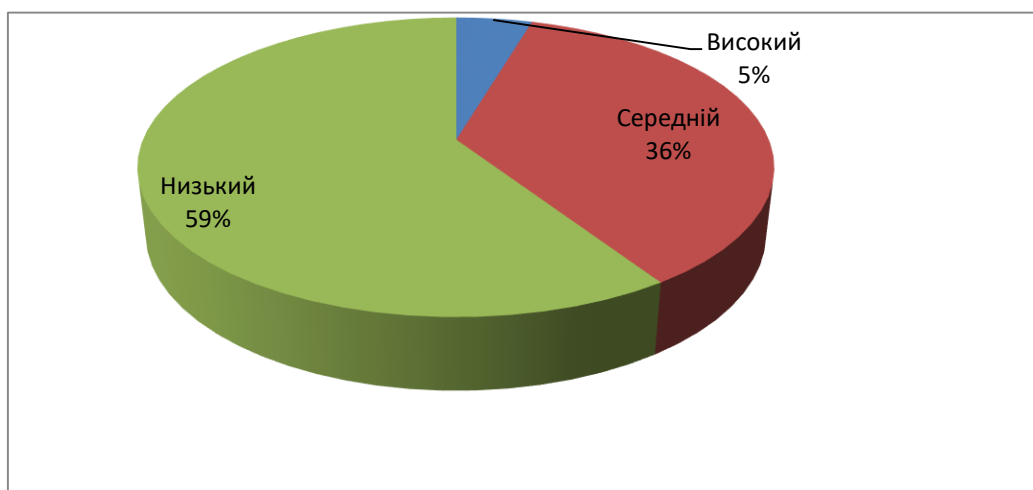
На основі визначених критеріїв та показників було схарактеризовано рівні сформованості цілісної картини світу молодших школярів: *високий, середній, низький*.

Таблиця 1.6

<i>Рівні</i>	<i>Характеристика рівнів сформованості цілісної картини світу</i>
<i>Високий</i>	<p><i>Учень (учениця) орієнтується в основних складниках світу, елементарних можливостях його збереження, правилах безпечної поведінки; сприйняття світу є реалістичним, спостерігається розуміння об'єктивності реального світу, відповідність реальному стану справ;</i></p> <p><i>учень (учениця) розуміє сутність елементарних явищ (об'єктів, процесів) навколишньої дійсності, правильно їх називає, класифікує, співвідносить;</i></p> <p><i>учень (учениця) у процесі виконання практичних робіт, дослідів, спостережень розуміє необхідність вивчення об'єктів, його складових частин, виявляє здатність бачити і пояснювати елементарні зв'язки і відношення між об'єктами світу;</i></p> <p><i>учень (учениця) виявляє ціннісне ставлення до природи, позитивні емоційні реакції; спостерігається стійкий інтерес до пізнання та позитивного перетворення світу, характер поведінки у природі діагностується як позитивно-зацікавлений, екологічно-доцільний.</i></p>
<i>Середній</i>	<p><i>Учень (учениця) з інтересом ставиться до вивченого поняття, бере участь у різноманітних видах діяльності, спрямованих на ознайомлення з поняттям; у ході бесіди розкриває зміст поняття, зображує його наочно, використовуючи різні зображувальні засоби;</i></p> <p><i>учень (учениця) частково розуміє сутність елементарних</i></p>

	<p>явищ (об'єктів, процесів) навколишньої дійсності; <i>учень (учениця)</i> у процесі виконання практичних робіт, дослідів, спостережень частково розуміє необхідність вивчення об'єктів, його складових частин; <i>учень (учениця)</i> виявляє зацікавленість до явищ природного та соціального оточення; спостерігається частковий інтерес до пізнання та позитивного перетворення світу.</p>
<i>Низький</i>	<p><i>Учень (учениця)</i> не проявляє інтересу до поняття, яке вивчається, демонструє пасивну позицію щодо виконання правил безпечної поведінки, пізнання об'єктів, явищ, процесів навколишньої дійсності не викликає позитивних емоційних реакцій;</p> <p><i>учень (учениця)</i> не розуміє об'єктивності реального світу, сутності елементарних явищ (об'єктів, процесів) навколишньої дійсності, не може правильно їх назвати, класифікувати;</p> <p><i>учень (учениця)</i> не виявляє позитивного ціннісного ставлення до природи, відсутні позитивні емоційні реакції та інтерес до пізнання.</p>

Після відповідних підрахунків з'ясувалося, що у процесі діагностичного обстеження лише 4,6% учнів виявили високий рівень сформованості цілісної картини світу, 36,1 % молодших школярів – середній рівень, 59,3 % молодших школярів виявилися із низьким рівнем сформованості цілісної картини світу.

Рис. 1.1. Рівні сформованості цілісної картини світу молодших школярів

Таким чином, проведене нами дослідження дає підстави вважати, що сучасна початкова школа мало уваги приділяє питанню формування у молодших школярів цілісності світу. Причинами цього стану, на нашу думку, є

- відсутність готових методик формування цілісної картини світу;
- формалізм у формуванні уявлень молодших школярів про об'єкти навколишнього світу;
- пасивне навчання молодших школярів;
- відсутність систематичної роботи з формування цілісної картини світу.

Отже, інтегрований підхід до навчання, за умови правильної його організації, може відіграти велику роль у формуванні основ світорозуміння, цілісної основи сприйняття світобудови.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Інтегроване навчання в контексті формування цілісної картини світу молодшого школяра

Відповідно до Концепції Нової української школи одним із основних завдань загальноосвітньої школи є становлення в учнів цілісного наукового світогляду, загальнонаукової, загальнокультурної, технологічної, комунікативної і соціальної компетентностей на основі засвоєння системи знань про природу, людину, суспільство, культуру, виробництво, оволодіння засобами пізнавальної і практичної діяльності. Характерним для початкової школи є практична спрямованість змісту, інтеграція знань, що дозволяє краще врахувати визначальну особливість молодших школярів – цілісність сприймання і освоєння навколишньої дійсності [44].

Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми дає підстави визначити інтеграцію як загальний і багатогранний процес встановлення зв'язків між інформацією, знаннями, науками, а також забезпечення їх цілісності та єдиної структури. Інтеграція змісту виступає засобом формування цілісного образу світу дитини, що виступає системою координат, за допомогою якої дитина усвідомлює своє істинне буття у світі.

Передумовами застосування інтегрованого навчання у сучасній початковій школі є необхідність відмови від “монологічної” системи навчання, забезпечення рівноцінності навчальних предметів, системності у знаннях молодших школярів. За допомогою інтегрованих занять створюються можливості виходу за межі самодостатньої функціональної ролі окремих складових навчального процесу. Інтегроване навчання дозволяє формувати якісно нові знання, які характеризуються вищим рівнем осмислення, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищенням їх дієвості й системності. Інтеграція предметів дає змогу дитині сприймати предмети і явища цілісно, різнобічно, системно та емоційно.

Інтеграція відбувається по декількох напрямках і на різних рівнях. Так, внутрішньопредметна інтеграція включає: фрагментарну інтеграцію, з окремими фрагментами уроку, які вимагають знань з інших предметів; вузлову інтеграцію, коли протягом всього уроку вчитель спирається на знання з інших предметів, що є необхідною умовою засвоєння нового матеріалу [25].

Міжпредметна або синтезована інтеграція об'єднує знання різних наук для розкриття певного питання. На перехресті цих підходів можуть з'являтися цікаві результати: народження абсолютно нових предметів, нових спеціальних курсів; оновлення змісту всередині одного або декількох суміжних предметів; поява блоків уроків, які об'єднують матеріал одного або ряду предметів зі збереженням їх незалежного існування; разові інтегровані уроки різного рівня і характеру [26].

Застосування інтегрованого навчання сприяє розвитку наукового стилю мислення, дає можливість широкого застосування природничо-наукового методу пізнання, формує у дитини загальне розуміння географії, біології, фізики, математики, хімії, природознавства, дає надпредметні знання, вміння і навички. *Інтегроване навчання є одним із засобів формування цілісної картини світу молодшого школяра.*

Спробуємо проаналізувати поняття цілісної картини світу з метою визначення ролі інтеграційних процесів. Відтак, поняття цілісності світу є досить багатограним. Вчені схильні вважати, що поняття “картина світу” можна співвіднести із поняттям “цілісний світогляд” (Л.Віттенштейн, Л.Вайстербер, В.Гумбольдт). Центральним в характеристиці визначається поняття цілісності. До визначення вчених можна вибудувати синонімічний ряд поняття картини світу: *образ світу - модель світу - бачення світу - модель універсаму - схема діяльності - пізнавальна карта і т.п.*

Картина світу являє собою сукупність когнітивних і ціннісних орієнтацій, не існує єдиної загальнонаціональної картини світу (Р.Редфілд). Картина світу детермінує найбільш зручний спосіб дії як на свідомому, так і на несвідомому рівні (С.Лур'є); відображає властиву носію даної культури картину того, як

існують речі, концепція природи, особистості і суспільства (К.Гірц); характеризує дійсні зв'язки людини зі світом, які об'єктивно виражаються в суспільній практиці.

Картина світу, за визначенням ряду науковців, являє собою візуалізовану модель світобудови, її просторово-часову багатогранність, яка існує у свідомості людини. Поняття “картина світу” розкривається у міфологічному, філософському, релігійному, науковому контексті. Так, міфологічна картина світу виявляється в таких категоріях як символізм, генетизм, етіологізм, також у категоріях часу, простору. Дитячі питання “Хто я?”, “Як я з'явився на світ?”, “А що було до того, як я народився?” та ін., є питаннями про початок життя та його зміст. У них акумулюються бажання дитини пізнавати світ і себе в ньому.

Дитяче сприйняття світу за своєю специфікою є міфологічним, фундаментальним, на основі якого формується і розвивається поступово філософська, універсально-символічна наукова картина світу (І.Куликовська, В.Савчук). Розуміння буття здійснюється на основі ціннісних орієнтацій, вироблення стилю життя, прийняття моральних норм і еталонних прикладів поведінки. Зміна міфологічної картини світу не означає її зникнення, а продовжує функціонувати як генератор асоціацій і один з активних моделюючих механізмів, ігноруючи який, неможливо зрозуміти поведінку дорослої людини.

Визнання в освітній практиці безумовної цінності наукових знань, розчленовування цілісного світу на частини було і залишається неодмінною умовою експериментального наукового пізнання дійсності. Так, на думку М.Іванчук, сучасна система освіти конструє в свідомості дитини мерехтливе бачення світу [27].

Філософська картина світу – упорядкована цілісність систематизованих знань у формі ідей, умінь, теорій і концепцій, які відображають гранично загальні уявлення людини про світ та місце у ньому людини. Одночасно філософська картина світу є ще однією спробою обґрунтування життя та діяльності людини, її вчинків, поведінки, взаємин. Історично першим

сформованим образом філософської картини світу є натурфілософія, філософія природи, інтелектуальне осягнення природи, що розглядає її як цілісну систему. Універсально-символічна картина світу – спосіб філософської думки, мистецтво тлумачення, інтерпретації і розуміння універсально-символічних текстів природи і соціуму. Тому, провідними принципами формування цілісної картини світу дітей молодшого шкільного віку є природо відповідність та культуровідповідність. В основі релігійної картини світу – ірраціональне вивчення Божественного порядку, що відрізняється ієрархічністю взаємин двох творінь – Бога і Людини, що дозволяє уявити світ як книгу, універсально-символічний текст.

Наступним рівнем пізнання є наукова картина світу, яка характеризується предметністю, складається в процесі пізнання наукою реальної дійсності, осягнення закономірностей природи, відкриття наукових законів. Зміст ознайомлення молодших школярів з основами науки закладено у навчальних програмах. Наукова картина світу у даному контексті характеризується такими властивостями: вона являє собою пошук розуміння і пояснення будь-якого аспекту реальності; розуміння досягається за допомогою формулювання законів, або принципів, способів дій; способи, закони, принципи можуть бути перевірені в тому числі експериментально.

Наукові підходи передбачають вивчення того чи іншого явища, предмету чи процесу з обов'язковим розмежуванням, поділом на окремі механічно пов'язані частини (компоненти). Особливості сприйняття дитиною світу природи дещо суперечать науковим основам пізнання. Людина є цілісною системою, їй властиве прагнення до цілісного сприйняття і розуміння світу. Тому наука має бути цілісною. Цілісність проявляється у пошуках синтезу накопичених наукою різного роду знань. З цією метою створюються усілякі узагальнюючі теорії (кібернетика, синергетика, семіотика, теорія систем, міждисциплінарні науки фізична хімія, біофізика, , біохімія тощо). Ураховуючи результати проведеного аналізу, можемо констатувати той факт, що цілісна картина світу – своєрідний синтез міфологічної, філософської, релігійної та

наукової картин світу. Підкреслимо, взаємозв'язок на основі саме синтезу, а не арифметичного додавання, необхідністю їх органічного злиття, виведення з одного спільного кореня.

Важливість і необхідність відображення у свідомості дитини цілісної картини світу обумовлена тим, що особистісна картина світу формується при зверненні погляду людини до суті досліджуваного явища або системи, а це можливо коли система будується спільно з іншими суб'єктами освітнього процесу і орієнтована на пошук, варіативність дій, діалог у процесі навчання.

Основу формування цілісної картини світу дітей молодшого шкільного віку складає ідея єдності і взаємодоповнюючого характеру наукового, художньо-естетичного, філософсько-релігійного пізнання. Основним джерелом розвитку цілісної особистості, формування у школяра цілісної картини світу є рідна мова, слово, здатність підкорювати реальне, породжувати особливий емоційний стан.

Становлення цілісної картини світу обумовлено єдністю форм пізнання світу, чуттєвості і категоріальності в сприйнятті. Цілісність світу розуміється в якісному і кількісному просторовому співвідношенні у зв'язку чуттєво-логічного пізнання світу. Цілісна картина світу дітей молодшого шкільного віку є своєрідним синтезом уявлень про світ, що характеризуються *інтегративністю* реального і образного ступеня впорядкованості та співвідпорядкованості об'єктів, явищ дійсності, системи культурних цінностей та рівнем розуміння існуючих взаємозв'язків [49].

Цілісна картина світу формується на основі практичного і духовно-морального освоєння світу. Таким чином, формування цілісної картини світу молодшого школяра ми будемо розуміти як процес освоєння міфологічної, філософської, релігійної і наукової картин світу і встановлення взаємозв'язків між ними, яке сприяє розвитку особистості дитини. Змістом формування цілісної картини світу дітей молодшого шкільного віку є освоєння міфологічної, філософської, релігійної та наукової картини світу в усіх існуючих взаємозв'язках.

Процес формування цілісної картини світу відбувається в результаті певного типу світобачення, яке історично проходить певні рівні картини світу, зорганізується в спеціально-організованому навчанні – *інтегрованому*, яке включає в себе світорозуміння, світотлумачення, світоперетворення. Розуміння світу передбачає осягнення, пошук сенсу, причин і наслідків явищ. Засобом пояснення причинно-наслідкових та функціональних зв'язків людина пояснює світ, робить його зрозумілим для себе.

Світовідчуття це почуттєво-емоційне, на відміну від раціонально-практичного, переживання людиною свого буття у світі емоцій. Такі емоції можна розділити на дві групи : позитивні, як наслідок прийняття світу в цілому та негативні, які сприяють запереченню світу в цілому, або окремих його явищ. В обох випадках людина дає чуттєво-емоційну оцінку собі та своєму місцю у світі, таким чином протистоїть йому та перетворює його. Практичне перетворення свідчить про активну позицію людської свідомості по відношенню до світу, базується на творчому характері праці людини як істоти творчої. Відтак, домінуюча картина світу обумовлює позитивний або негативний тип світобачення [49].

Визначаючи змістовну сторону формування цілісної картини світу школярів, необхідно мати чітке уявлення про наступні особливості цього складного процесу: чуттєве пізнання навколишнього світу має бути реалізовано в освітньому процесі різними способами: фарбами, звуками, словами, знаковими символами; картина світу індивіда, як відображення дійсності - особистісний, динамічний процес, який необхідно розглядати у зв'язку із розвитком особистості, особливостями цього розвитку на різних етапах; рівні, засоби, способи, методи формування цілісної картини світу визначаються в залежності від вікових, індивідуальних особливостей особистості дитини; формування цілісної картини світу слід розглядати як результат успішної/неуспішної взаємодії особистості дитини з навколишнім середовищем.

На процес формування цілісної картини світу впливають об'єктивні та суб'єктивні фактори. До об'єктивних факторів відносять виховання, освіту, зовнішнє середовище, в якому живе людина, етнічні особливості середовища тощо. Суб'єктивними факторами є особливості психіки, психічний і емоційний стан особистості. Пізнання закономірностей навколишньої дійсності тісно пов'язано із особливостями пізнавального, аксіологічного, творчого, комунікативного естетичного потенціалу особистості (М.Каган). Формування цілісної картини світу - складний, багатоетапний процес. Основними аспектами якого можна виділити : сприйняття, переломлення через "я" нових знань і відчуттів; усвідомлення інформації, пов'язане з розумовою і чуттєвою діяльністю; формування власної картини світу у свідомості індивіда.

Усі ці етапи взаємопов'язані та взаємозалежні. Існує пряма залежність уявлення про світ людини та знань. Так, брак знань робить картину світу особистості неповною. Уявлення про світ співвідносяться з основними компонентами цілісної картини світу молодшого школяра, що включають такі центри, як Природа, Людина, Суспільство, Культура, Наука. Саме ці елементи в освітньому процесі дозволяють у результаті сформувати інформаційну культуру, комунікативну культуру, наукову культуру, культу творчості.

Цілісна картина світу постає як форма виникнення загального уявлення про світ, суб'єктом якого є окрема людина (соціальні або професійні групи). Формування цілісної картини світу постає як процес освоєння міфологічної, філософської, релігійної і наукової картин світу, встановлення взаємозв'язків між ними, що сприяє розвитку особистості дитини. В основі інтегрованих уроків лежить гуманістична спрямованість. Це означає, що знання набувають характеру особистісно важливих, близьких кожному учневі. Стирається знеособленість знань, на перший план виходить соціальна важливість навчального матеріалу. Це спрямовує вчителя на пошук яскравих, живих прикладів, на адаптацію до актуальним інтересам учня, на особисту значимість матеріалу для дитини. За STEM методикою, в центрі уваги знаходиться

практичне завдання чи проблема. Учні вчаться знаходити шляхи вирішення не в теорії, а прямо зараз шляхом спроб та помилок, отримують набагато більше автономності. За рахунок такої автономності, дитина вчиться бути самостійною, приймати власні рішення та брати за них відповідальність.

Виокремлення в навчальних програмах таких наскрізних ліній ключових компетентностей як “Екологічна безпека й сталий розвиток”, “Громадянська відповідальність”, “Здоров’я і безпека”, “Підприємливість і фінансова грамотність” спрямоване на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння у реальних життєвих ситуаціях.

2.2. Педагогічні умови формування цілісної картини світу молодших школярів

Процес визначення дидактичних умов формування в дітей цілісного сприйняття передбачає розкриття сутності поняття “умова”. Остання тлумачиться як спосіб формування чого-небудь, зовнішня обставина середовища, що спричинює якісні зміни особистості (К. Недялкова); оптимальне поєднання різних факторів (Ю. Бабанський); спеціально організований вплив на психолого-педагогічні фактори (Н. Сидорчук), причина якості певних процесів та явищ (О. Чемерис), причина, що обумовлює певні явища або процеси. Ми дотримуємося тлумачення, запропонованого Л. Федорович, а саме: умова – це необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь.

Визначення дидактичних умов формування цілісного сприйняття природи здійснювалося нами у контексті інтегрованого навчання. Відтак, серед педагогічних умов формування цілісної картини світу нами визначено такі:

- *залучення учнів до безпосереднього сприймання, дослідження об’єктів та явищ навколишньої дійсності;*
- *широке упровадження інтегрованих курсів, технологій інтегрованого навчання.*
- *забезпечення розвитку пізнавально-емоційної сфери молодших школярів;*

- *формування системи інтегрованих знань.*

✓ *Залучення учнів до безпосереднього сприймання, дослідження об'єктів та явищ навколишньої дійсності*

Змістовий аспект організації сприймання дітьми природи знаходимо в працях класиків педагогіки: Й.Песталоцці, А.Дістервега, Й.Гербарта, В.Сухомлинського та сучасних науковців Т.Байбара, Н.Бібік, К.Гуз, Н.Захарової, І.Зверєва, В.Ільченко, Н.Коваль, С.Пескун, З. Плохій, А.Степанюк, Н. Шахіревої.

Сприймання природи має здійснюватися на основі розкриття взаємозв'язків між її складовими. Й.Песталоцці зазначав, що це допоможе усунути безладність у вивченні природи та об'єднання її складових у цілісність [64].

На думку А.Дістервега, дійсна освіта полягає у розумінні природи. Знати природу – це означає не просто відчувати її в загальному й цілому, а розуміти її явища, знати її у взаємозв'язках та законах функціонування. Й.Гербарт стверджував, що сприймання природи базується на багатосторонніх інтересах: емпіричному (що це таке?), умоглядному (чому це так?), естетичному. Задоволення цих інтересів сприяє розумінню взаємозв'язків у природі [14].

Організуючи сприймання дітьми природи, В.Сухомлинський радив пам'ятати, що розглядати кожну квітку і кожну пелюстку, крильце метелика і пушинку, що впала з тополі, – це теж бачення природи, дуже важливе і необхідне для того, щоб думати про неї, правильно розуміти її і правильно ставитися до неї. Але є в понятті “природа” і щось значніше: вона єдине ціле. У цьому цілому – своя гармонія і постійність, взаємозв'язки і залежність... Треба вчити дітей розуміти природу як єдине ціле, бачити єдність людини і природи.

Такої ж думки дотримується і Т.Байбара, яка вказує на те, що цілісна картина природи у її зовнішніх і внутрішніх взаємозв'язках та залежностях повинна на доступному рівні розкриватися молодшим школярам [1, 24].

В.Ільченко, К.Гуз стверджують, що довкілля постає перед дитиною не як набір природних об'єктів, а як цілісність, у ньому все органічно пов'язане [30]. Спостереження в ньому базується на безпосередньому сприйманні об'єкта і аналізі інформації про ситуацію в довкіллі.

Процесуальний аспект організації сприймання дітьми природи висвітлено в працях Я.Коменського, Й.Песталоцці; Т.Байбари, Н.Захарової, І.Зверева, Н.Лисенко, О.Савченко, А.Степанюк, Д.Струннікової, З.Плохій та інших.

На необхідність сприймання об'єкта за допомогою різних органів чуттів вказують Я.Коменський, Й.Песталоцці, К.Ушинський. Аналогічні підходи знаходимо в працях сучасних педагогів.

Т.Байбара, вказує на те, що сприймання вимагає від дітей оволодіння умінням користуватися своїми органами чуття, тобто бачити, відчувати, чути [1, 199].

Сприйняте під час спостережень в природі має знаходити своє відображення в образотворчій та мовній діяльності учнів [62]. Цієї ж думки дотримуються В.Ільченко, К.Гуз. Почуте й побачене учнями в природі доцільно використовувати на уроках розвитку мови та мовлення, художньої праці. Застосування нових знань на інших уроках допоможе дитині зіставити новий об'єкт з відомими речами. Зробити певні висновки та узагальнення, зрозуміти зв'язки між об'єктами довкілля, стимулюватиме самостійні спостереження» [30, 36].

Відтак, можемо зробити висновок, сприймання дітьми навколишнього має відбуватися на уроках природознавства, мови, образотворчого мистецтва. Аналіз діючих програм та підручників дозволив робити висновок про те, що у сучасному початковому навчанні недостатньо реалізуються міжпредметні зв'язки. Формування картини світу молодшого школяра відбувається на фрагментарній основі, на рівні лише окремих навчальних предметів, без урахування всього об'єму змісту, відведеного для засвоєння у початковій школі.

✓ *Широке упровадження інтегрованих курсів, технологій інтегрованого навчання.*

У контексті вирішення проблеми формування у молодших школярів цілісної картини світу, на особливу увагу заслуговує питання проектування та упровадження інтегрованих курсів, технологій інтегрованого навчання. Відомо, що зміст освіти постає як педагогічно адаптований соціальний досвід (точніше людська культура, узята в аспекті соціального досвіду) у всій його структурній повноті. У цьому сенсі зміст виявляється ізоморфним (тобто аналогічним за структурою, а не за обсягом) соціальним досвідом і містить усі елементи, властиві людині, прилученій до споживання і продукування сучасної культури. За допомогою загальнопредметного змісту навчальні дисципліни об'єднуються в єдине ціле. Елементи загальноосвітнього змісту визначають системотвірне підґрунтя загальної освіти як по вертикалі окремих освітніх рівнів, так і по горизонталі міжпредметних зв'язків.

Як показали дослідження, предметна система навчання у початковій має дещо обмежені можливості. Кожний предмет розглядає факти і явища реального світу дещо однобічно, зі своєю метою і своїх позицій. Таке однобічне вивчення навчального матеріалу у вузьких рамках окремих навчальних предметів може призвести до формування у молодших школярів неправильних уявлень про властивості предметів і явищ, що вивчаються. Процес засвоєння нових знань відбувається більш успішно при взаємопов'язаному навчанні. Тому, на нашу думку, для формування систематизованих знань важливо забезпечувати їх інтегративну основу. Відтак, особливої актуальності набувають інтегративні курси.

Зміст інтегративних курсів для початкової школи ("Я досліджую світ") має на меті максимально інформаційно наповнити структуру змісту освіти, що складається з таких основних структурних елементів: 1) пізнавальної діяльності, зафіксованої у формі результатів знань; 2) здійснення відомих способів діяльності у формі вмінь виконувати дії за зразком; 3) творчій

діяльності у формі вмінь приймати нестандартні рішення для розв'язання проблемних ситуацій; 4) встановлення емоційно-ціннісних відносин у формі особистісних орієнтацій. Основною вимогою до формування змісту інтегрованих курсів є їх адекватність меті та завданням, ключовим компетентностям, рівню знань, умінь та навичок, очікуваним результатам.

За М.Вашуленко, Н.Бібік, Л.Кочиною, інтеграція дає можливість формувати в учнів якісно нові знання про навколишній світ, що характеризуються вищим рівнем осмислення, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищенням їх дієвості й системності [8, 97].

- *Метою інтегрованого навчання є:*
формування в учнів цілісного уявлення про навколишній світ, системи знань і вмінь;
- досягнення якісної, конкурентоздатної освіти;
- створення оптимальних умов для розвитку мислення учнів в процесі вивчення загальноосвітніх предметів;
- активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках;
- ефективна реалізація розвивально-виховних функцій навчання [25].

У контексті реалізації завдань інтегративного навчання на особливу увагу заслуговують інтегровані уроки, які об'єднують блоки знань із різних навчальних предметів, тем навколо однієї проблеми. На думку М.Іванчук, інтегрований урок – це урок, який проводиться з метою розкриття загальних закономірностей, законів, ідей, теорій, відображених у різних науках і відповідних їм навчальним предметах [26].

Мета уроків, побудованих на інтегральній основі, – створити передумови для різнобічного розгляду певного об'єкта, поняття, явища, формування системного мовлення, збудження уяви, вироблення позитивно-емоційного ставлення до пізнання [16]. Інтегрований урок можна характеризувати за такими ознаками: наявність підстави для інтеграції (проблема, теорія, метод або об'єкт вивчення); інтегрований підхід до відбору змісту освіти: знань, умінь, ціннісних орієнтацій на основі різних форм осягнення дійсності; вибір

адекватної форми проведення уроку, що забезпечує розвиток різних сфер особистості школярів. Готуючись до уроку, учителі повинні старанно продумати зміст навчальних завдань і використати різні прийоми їх подачі, щоб забезпечити кожному учневі радість першого відкривача, яка є могутнім стимулом для активізації не лише мислення, а й усієї особистості школяра [47].

Адекватне застосування учителем технологій інтегрованого навчання дозволить максимально забезпечити результативність навчання, активізує пізнавальну діяльність молодших школярів, мотивацію до навчання. Використання технологій критичного мислення, інтерактивного, проектного навчання, можливостей сучасних авторських технологій “Росток”, “Довкілля”, дозволить реалізувати ідею цілісності навчання, навчити дітей бачити світ цілісним та вільно орієнтуватися в ньому. Такі технології, як “Дерево рішень”, “Кластер”, “Бортовий журнал”, “Ромашка запитань”, “Кошик ідей”, “Лепбук”, “Сторітелінг” ґрунтуються на міцних міжпредметних зв’язках, що дає можливість продемонструвати цілісність освіти, розвивати на новому якісному рівні творче мислення, інтелект та емоційні образні почуття дітей молодшого шкільного віку. В результаті інтегративних зв’язків у дитини створюється певний “конгломерат” знань, який збільшує свою вагу не в наслідок надмірного накопичення інформації, а шляхом синтезу поглядів, позицій, почуттів.

Актуальність застосування інтегрованих курсів, технологій інтегративного навчання є незаперечною. Їх методична нестандартність попереджує перевантаження дітей, створює позитивний фон навчання, стимулює появу інтересу дітей до школи, забезпечує наступність між довкіллям та початковою ланкою освіти.

✓ *Формування системи інтегрованих знань*

Формування системи знань у молодших школярів – ключове завдання освітнього процесу, яке полягає у виробленні здатності у дітей йти від конкретного до загального (від факту – до явища, від одиничного – до

загального, від випадкового – до закономірного) та навпаки. Це завдання безпосередньо розв'язується у процесі навчання і, на думку деяких дослідників, має декілька складових: словесне визначення, візуальну схему, чуттєве враження. Особлива роль у процесі формування системи знань належить технологіям інтегративного навчання.

Нааявні джерела переконують, що формування системи наукових знань на основі їх інтеграції – важлива умова для формування в молодших школярів цілісного бачення світу, пізнання закономірних зв'язків у навколишньому світі, явищах, предметах тощо.

Природнича освіта становить фундамент наукового світорозуміння, так як являє собою систему знань про природу, структуру світобудови, методи і фундаментальні закони її пізнання. У процесі пізнання навколишнього у молодших школярів формується сучасна наукова картина світу. Так, О.Біда наголошує на необхідності використання різного роду форм, методів та прийомів з метою уникнення формального підходу у засвоєнні молодшими школярами системи природничих знань.

Формування цілісної картини світу передбачає засвоєння молодшими школярами системи інтегрованих знань про природу і людину, основ екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій. Методисти Т.Байбара, О.Біда, О.Варакута, В.Горощенко, Ф.Кисельов та інші стверджують, що складний процес руху мислення учнів від незнання до знання, від явища до сутності речей відбувається в тісному зв'язку, в єдності з розвитком мови учнів.

Реалізація міжпредметних зв'язків у процесі формування системи понять молодших школярів виступає однією із важливих педагогічних умов. Дана умова спрямовує вчителя на актуалізацію знань учнів з багатьох предметів та перенесення їх в процесі формування поняття в нову ситуацію, орієнтує педагога на активізацію і застосування знань, умінь та навичок учнів з різних предметів, а також на організацію переносу раніше сформованих понять

у нові ситуації. Разом з тим відбувається взаємовикористання спільних методів, засобів та прийомів.

На уроках інтегрованого курсу “Я досліджую світ” в процесі формування понять в молодших школярів важливо враховувати такі типи міжпредметних зв’язків: попередні, супутні, перспективні. Також береться до уваги структура навчального предмета та організація процесу навчання. Освітня галузь “Природознавство” в школі першого ступеня базується на міцних попередніх та супутніх зв’язках з іншими предметами початкової школи (літературне читання, математика, образотворче мистецтво, музичне мистецтво, трудове навчання) та в перспективних зв’язках з предметами в наступних класах (біологія, географія, фізика, хімія). Здійснюючи логіко-понятійний аналіз змісту навчальних предметів початкової ланки, можна виокремити міжпредметні зв’язки основних природничих понять (природа, жива природа, нежива природа, місцевість, пори року, вода, рослини, тварини та інших). Головним напрямком роботи по встановленню міжпредметних зв’язків є знаходження у змісті інших предметів ознак, які розширюють зміст природничого поняття, що формується. Використання перспективних зв’язків на уроці природознавства підвищує інтерес учнів до поняття, яке вивчається. Результативність навчально-пізнавальної діяльності залежить від використання таких методичних прийомів: пригадування, виконання завдань на міжпредметній основі. Відтворюючи раніше вивчений матеріал, педагогу слід врахувати час його вивчення, рівень важливості, зміст нової теми, загальну підготовку дітей до уроку. На якість змісту пригаданого впливає

✓ Забезпечення розвитку пізнавально-емоційної сфери молодших школярів

Емоційність навчання – одна із суттєвих умов активізації пізнавальної діяльності школярів, оскільки мисленнєва діяльність нерозривно пов’язана з емоційним розвитком дитини молодшого шкільного віку, тобто з успіхом у навчанні. Крім того, беззаперечним є факт, що емоційність – характерна риса молодших школярів, тому вплив на учня через емоційну сферу найбільше

відповідає природі дитячого організму. На нашу думку, одним із ефективних засобів розвитку емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку є інтегроване навчання.

Вітчизняними та зарубіжними педагогами обґрунтовано, що за умови створення пізнавально-активної діяльності учнів, яка формується шляхом накладання особистісних полів педагога і вихованців, створюється сприятлива, невимушена атмосфера для засвоєння будь-якої навчальної інформації. Розвиткові емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку присвячена низка психологічних, педагогічних та методичних праць українських та зарубіжних учених. Окрім того, у цих працях охарактеризовано особливості розвитку емоційності молодших школярів. Так, психологи зазначають, що емоційна сфера молодшого школяра суттєво змінюється в зв'язку зі зміною образу життя дитини. Джерелами емоційних переживань в цьому віці стають переважно навчання, гра та спілкування. Отже, можна зробити висновок, що при ефективному використанні емоційного фактору у навчанні можна досягти високих результатів у процесі розвитку особистості молодшого школяра. Забезпечити розвиток пізнавально-емоційної сфери можливо за умови застосування пізнавальних завдань.

У педагогіці під пізнавальним завданням розуміють таке завдання, яке вимагає для свого вирішення використання різних методів пошукової діяльності (В.І.Андреев, О.Я.Савченко, І.Я.Лернер та інші). Завдяки цьому досягається результат, котрий розкриває головні змістові лінії теми та забезпечує просування вперед у межах теми. Такі завдання потрібно конструювати на основі прийомів розумової діяльності. Пізнавальні завдання бувають у формі запитань (це завдання, яке подане у запитальному вигляді і не містить інформації, потрібної для його виконання), вправи (це завдання, котре сформульоване в довільній формі й направлене на тренування набутих учнями умінь та навичок).

Спираючись на наукові дослідження І.Лернера, Н.Коваль, О.Савченко, нами виокремлено такі типи пізнавальних завдань, які виступають

першочерговими для процесу формування природничих понять: виділення істотних ознак предметів і явищ природи; порівняння (встановлення нових ознак і пояснення подібності та відмінності між досліджуваними об'єктами чи явищами природи); використання аналогії, як інструменту перенесення способу дій; класифікація об'єктів природи; знаходження і подальше роз'яснення зв'язку між причиною та наслідком; доведення правильності суджень; узагальнення та систематизація головних ознак досліджуваних предметів і явищ природи. Щоб вирішити такі завдання, учневі потрібно проаналізувати отримані факти, відновити залежності між ними; скористатись набутим досвідом; виокремити істотні ознаки та їх взаємозалежності; сформувати узагальнюючі висновки. Такі дії молодший школяр виконує у вигляді різних прийомів розумової діяльності. Виходячи з цього ми і виокремили типи пізнавальних завдань, про що йшла мова вище. За рівнем самостійності учнів пізнавальні завдання бувають: репродуктивними, частково-пошуковими, творчими. Репродуктивні завдання потребують від учня відтворення раніше вивченого. Частково-пошукові завдання спонукають школяра звернутись за інформацією до підручників, додаткової літератури, результатів дослідів, спостережень, для того щоб розв'язати завдання. Творчі (продуктивні) завдання вимагають логічного мислення, нестандартності думки, оперуючи уже відомими знаннями. Конструюючи систему пізнавальних завдань, важливо враховувати, щоб розв'язання наступного завдання базувалося на результатах попереднього за змістом і при цьому не порушувалась цілісність всієї системи та враховувались вимоги кожного етапу. Також потрібно зауважити, що результат процесу формування природничих понять залежить не від окремого завдання, а від системи пізнавальних завдань, які увесь час ускладнюються, ведучи тим самим учнів до вияву більших зусиль, самостійності та наполегливості. Такий підхід значно вплине на результативність всієї роботи по формуванню природничого поняття. Отже, пізнавальні завдання будуть спрямовані в одну систему за двома напрямками: змістовим та процесуальним, котрі пов'язані один з одним.

2.3. Інтегративні технології формування цілісної картини світу молодших школярів

Організація навчальної діяльності в школі першого ступеня побудована на основі таких законів України: “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, Державного стандарту початкової освіти (від 21.02.2018 у 1 класах), Державного стандарту загальної початкової освіти (від 20.04.2011 у 2-4-х класах), Концепції Нової української школи (від 14 грудня 2016 р.). Окреслені Концепцією Нової української школи напрямки реформування загальної середньої освіти відображаються у Державному стандарті початкової освіти (2018 р.).

Державний стандарт початкової освіти (2018) передбачає два цикли навчання (1-2 і 3-4 класи) в школі першого ступеня. Це в свою чергу забезпечує врахування вікових особливостей і потреби дітей та можливим стає подолання розбіжностей у досягненнях. Зміст освіти реалізується через дев'ять освітніх галузей: мовно-літературна, математична, технологічна, природнича, соціальна і здоров'язбережувальна, інформатична, громадянська та історична, фізкультурна, мистецька. Опис кожної галузі представлений через загальні та обов'язкові результати навчання. У загальних результатах навчання розкрито ключові та предметні компетентності, котрими повинен володіти випускник та зазначено кінцевий результат. В обов'язкових результатах навчання вказано, які компоненти ключових і предметних компетентностей слід формувати у здобувачів освіти під кінець кожного циклу навчання. Завданням природничої освітньої галузі є формування ціннісних орієнтацій щодо цілісності й різноманітності природи, ефективної, безпечної і природоохоронної поведінки у довкіллі, формування наукового мислення. [66, с. 1-11].

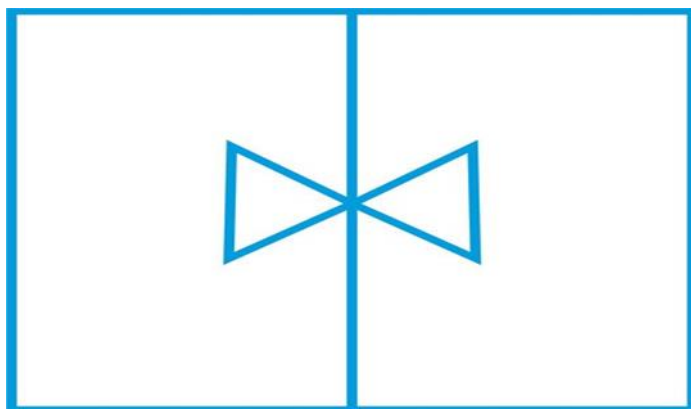
Серед новацій в початковій освіті є інтегрований курс “Я досліджую світ”, який має на меті ознайомлення молодших школярів з навколишнім світом у процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, що охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних

сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати різні задачі.

Використання новітніх технологій забезпечить ефективність процесу формування у молодших школярів цілісності світу. Такими технологіями є : технології критичного мислення, інтерактивного, проектного навчання. Цікавою технологією, яка дозволить розширити кругозір, активізувати творчість, гнучкість мислення, розвивати вміння подивитися на ситуацію з різних поглядів, навчити дитину дивитися на світ без ярликів і підходити до всього креативно є “Друдл”.

Суть винаходу полягає в тому, що дітям пропонується описати картинку, яка має множинні значення.

Завдання звучить так: Уважно розгляньте малюнок. Що зображено на цьому малюнку? Назвіть максимальну кількість можливих варіантів.

- *Можливо, це людина в костюмі з краваткою-метеликом, яку прищепив ліфт?*
- *Метелик, який сів відпочити на мотузку для білизни (саме так його буде видно зверху)?*
  - А можливо, це метелик повзе по мотузці вгору?*
  - А хіба це не схоже на два гучномовці на стовпі?*
  - А може, це дзьобики пташок, які схопили одного черв'ячка?*
- *А може це пісочний годинник (флюгер, бантик, цукерка.*
  - І не обов'язково, як опис, так і пояснення мають бути реалістичними наприклад, трикутник, який цілує власне відображення у дзеркалі, або квіточка з двома пелюстками, або гномик поклав шапочку на стіл біля дзеркала.*

Технологія “Друдли” може використовуватись на будь-якому уроці з метою інтегрування змісту, розвитку здатності молодших школярів до

активного пізнання та перетворення навколишньої дійсності.

Технологія інтегрованого навчання “Кластер” дає змогу унаочнити думки учнів, які виникають щодо певної теми, в процесі читання тексту, пошуку взаємозв’язків між окремими поняттями, спільного дослідження інформаційного поля теми. Метод передбачає виокремлення смислових одиниць тексту і графічне оформлення їх у певному порядку. Організація діяльності. На дошці (листі паперу) учитель малює щось подібне до моделі сонячної системи: зірку, планети та їхні супутники. У центрі “зірка” – це тема (вихідне поняття), навколо неї планети – великі смислові одиниці, у кожній планети свої супутники, у супутників – свої. Їх слід з’єднати лініями із “зіркою”.

Учням можна надати таку інструкцію: 1. Посередині чистого аркуша (класної дошки) напишіть ключове слово або речення, яке є “серцевиною” ідеї, теми. 2. Навколо “накидайте” слова або пропозиції, що відображають ідеї, факти, образи, дотичні до цієї теми (модель “Планета та її супутники”). По ходу записів, що з’явилися, з’єднайте слова прямими лініями з ключовим поняттям (у кожного із “супутників” теж з’являться “супутники”, нові логічні зв’язки.) Результатом роботи буде структуроване графічне зображення, яке відображає наші міркування, визначає інформаційне поле цієї теми.

Працюючи над кластерами, слід дотримуватися таких правил:

- не боятися записувати все, що спадає на думку, даючи волю уяві;
- продовжувати роботу, поки не скінчиться час або не вичерпаються ідеї;
- спробувати побудувати якомога більше зв’язків;
- не діяти за наперед визначеним планом.

Формування цілісної картини світу молодших школярів відбувається за умови активної пізнавальної діяльності. Відтак, дітям варто пропонувати творчі (продуктивні) завдання, які вимагають логічного мислення, нестандартності думки. Технологія “Кошик ідей” передбачає актуалізацію опорних знань, мотивацію до пізнавальної діяльності. Як приклад, пропонуємо фрагмент уроку “Я досліджую світ” на тему “Грунт. Будова та властивості ґрунту” з

використанням даної технології. **Очікувані результати:** має уявлення про ґрунт та його властивості; встановлює найпростіші взаємозв'язки у живій і неживій природі; розуміє цінність природи для життя людей, залежність якості життя від стану навколишнього середовища; фіксує результати досліджень

I Організаційний етап.

1. Привітання.

Добрий день, мої малята!
Щоб хотілось працювати,
На всі боки поверніться,
Посмішками поділіться.
Настрій на урок взяли,
Працювати почали.

II. Обмін інформацією

2. Хвилинка календаря.

Давайте з початку уроку трішки поспілкуємося. Але не забуваємо головної умови – говорити не одним словом, а цілими реченнями.

- Яке сьогодні число?
- Який місяць?
- Який день тижня?
- Який сьогодні день: похмурий чи ясний?
- Яке небо: похмуре чи ясне?
- Чи є сьогодні опади? Які саме?
- Який сьогодні вітер: слабкий чи сильний?
- Що змінилося порівняно з минулим тижнем?

Молодці, діти! Ви сьогодні були спостережливі і дуже гарно поділилися своїми знаннями з друзями. Бажаю вам так працювати і далі.

3. Заповнення сторінки “Книги осені”

Давайте «замалюємо сьогоднішній день» у ваших «Книжечках осені» (Діти малюють на небі сонечко, бо день сонячний; дерево з жовтим, червоним, коричневим листям – бо осінь; гілки дерев нахилені в один бік – бо дме вітер)

III. Мотивація пізнавальної діяльності та повідомлення теми уроку

Загадка

- Щоб дізнатися тему нашого уроку, ми з вами розгадаємо загадку.

УВЕСЬ СВІТ ГОДУЮ, А САМ НЕ ЇМ. ВСЕ ТЕРПЛЮ І ДОБРОМ УСІМ ПЛАЧУ.

Дітям важко відгадати загадку, тому даю підказку. Ось ви у «Книзі осені» малювали дерево. З чого воно росте? Із землі. Тому відгадка – земля.

- А тепер діти, поміркуйте і поясніть, як ви розумієте зміст загадки. (Відповіді дітей)

2. Метод “Кошик ідей”

Ґрунт – це...

- земля***
- земля для рослин***
- речовина***
- суходіл, а не вода***
- місце для життя, дім тварин***

На дощці фіксуються всі передбачення.

Використання сучасних педагогічних технологій дає можливість вирішувати освітні завдання і формувати в дитини готовність до самостійного пізнання навколишнього світу. Особлива роль у цьому процесі відводиться учителеві. Використання інноваційних технологій вимагає від учителя знань, усвідомлення ним мети, адекватної цілям та змісту діяльності, а головне – функціонування особливої форми педагогічної свідомості, що виявляється в усвідомленні педагогом мотивації до інноваційної діяльності (В.Лазарєв, В.Слободчиков).

Метою інтегрованого навчання є формування в учнів цілісного уявлення про навколишній світ, системи знань і вмінь; досягнення якісної, конкурентоздатної освіти; створення оптимальних умов для розвитку мислення учнів в процесі вивчення загальноосвітніх предметів; активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках; ефективна реалізація розвивально-виховних функцій навчання.

ВИСНОВКИ

Реформування системи освіти України вимагає не тільки включення в освітній процес технологічних нововведень, а й зміни організаційної та змістовної сторони навчального процесу. Сьогодні основна увага прикута до учня, як суб'єкта освітнього процесу, пізнання його здібностей та інтересів, що забезпечують розвиток особистісного творчого потенціалу.

Для успішного навчання сучасної дитини необхідно створення певних умов, використання таких форм, засобів та прийомів навчання, які б забезпечили його активність, розвиток творчих здібностей тощо. Особливо гостро стоїть питання формування у молодших школярів цілісної картини світу.

Концепція Нової української школи саме інтегроване навчання розглядає через призму формування *цілісності об'єктивної дійсності*.

Метою інтегрованого навчання є формування в учнів цілісного уявлення про навколишній світ, системи знань і вмінь; досягнення якісної, конкурентоздатної освіти; створення оптимальних умов для розвитку мислення учнів в процесі вивчення загальноосвітніх предметів; активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках; ефективна реалізація розвивально-виховних функцій навчання.

Теоретико-методологічний аналіз проблеми інтегрованого навчання, його ролі у формуванні цілісної картини світу молодшого школяра дає підстави вважати інтеграцію однією з найперспективніших інновацій, яка здатна вирішити чисельні проблеми системи сучасної початкової освіти. Інтегроване навчання як ніяке інше закладає нові умови діяльності вчителів та учнів, є діючою моделлю активізації інтелектуальної діяльності та розвиваючих прийомів навчання. Інтегроване навчання передбачає використання різноманітних форм, методів та прийомів викладання, має вплив на ефективність сприйняття учнями навчального матеріалу.

З метою з'ясування сучасного стану сформованості цілісних уявлень дітей молодшого шкільного віку про світ нами було виділено **критерії та показники**. Ними стали: *когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний*.

Когнітивний критерій (орієнтація в основних складниках світу, елементарних можливостях його збереження, правилах безпечної поведінки; *реалістичність* (розуміння об'єктивності реального світу, відповідність реальному стану справ), *усвідомленість* (розуміння сутності елементарних явищ, їх називання та віднесення до певних категорій, елементарна розсудливість), *системність* (елементарне розуміння цілого і його складових частин, бачення елементарних зв'язків і відношень між об'єктами світу); сформованості цілісної картини світу молодшого школяра характеризується здатністю відтворювати уявлення та поняття у межах, визначених навчальною програмою, якістю уявлень про навколишній світ.

Емоційно-ціннісний критерій (ціннісне ставлення до природи, наявність емоційних реакцій; наявність мотивації до пізнання і перетворення світу; зміст оцінних суджень) сформованості цілісності сприйняття молодшими школярем світу характеризується емоційно-ціннісним ставленням до світу, наявністю емоційних реакцій, змістом оцінних суджень, наявністю мотивації до пізнання і перетворення світу.

Діяльнісний компонент характеризується характером взаємодії молодшого школяра зі світом, здатністю застосовувати знання у відмінних від навчання ситуаціях, наявністю еколого-збережувальних дій і вчинків у навколишньому середовищі.

Експериментальне дослідження проходило у три *субетапи*. Так, в межах першого *субетапу* ми намагалися дослідити показники *змістового критерію* сформованості цілісної картини світу, в межах другого субетапу – виявлення показників емоційно-ціннісного критерію. Третій *етап констатувального експерименту* було спрямовано на виявлення показників діяльнісного критерію.

На основі визначених критеріїв та показників було схарактеризовано рівні сформованості цілісної картини світу молодших школярів: *високий*, *середній*, *низький*.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили низький рівень сформованості цілісності знань про світ. Так, лише 4,6% учнів виявили високий рівень сформованості цілісної картини світу, 36,1 % молодших школярів – середній рівень, 59,3 % молодших школярів виявилися із низьким рівнем сформованості цілісної картини світу. Серед причин такого стану вважаємо за доречне окреслити наступні:

- відсутність готових методик формування цілісної картини світу;
- формалізм у формуванні уявлень молодших школярів про об'єкти навколишнього світу;
- пасивне навчання молодших школярів;
- відсутність систематичної роботи з формування цілісної картини світу.

Отже, інтегрований підхід до навчання, за умови правильної його організації, може відіграти велику роль у формуванні основ світорозуміння, цілісної основи сприйняття світобудови.

У процесі експериментального дослідження нами було обґрунтовано педагогічні умови формування цілісного сприйняття природи у контексті інтегрованого навчання:

- *залучення учнів до безпосереднього сприймання, дослідження об'єктів та явищ навколишньої дійсності;*
- *широке упровадження інтегрованих курсів, технологій інтегрованого навчання;*
- *забезпечення розвитку пізнавально-емоційної сфери молодших школярів;*
- *формування системи інтегрованих знань.*

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів заявленої проблеми. На особливу увагу заслуговують питання підготовки майбутнього вчителя до реалізації завдань формування цілісної картини світу молодших школярів крізь призму інтегрованого навчання.

Список використаної літератури

1. Байбара Т. М. Методика викладання природознавства у початкових класах . – К. : Освіта, 2001. – 424 с.
2. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. – Москва: Педагогика, 1990. – 184 с.
3. Беспалько В. П., Беспалько Л. В. Педагогическая технология // Новые методы и средства обучения. – Москва, 1989 . – С. 3-5 .
4. Бондаревская Е. В. Актуальные проблемы и направление инновационной деятельности в личностно-ориентированном образовательном пространстве // Воспитание как встреча с личностью. Избранные педагогические сочинения в двух томах. – Ростов-на-Дону: Издательство РГПУ, 2006. – т. II. – С. 307-335.
5. Бондаренко Н. В. Педагогічні технології // Гуманітарні технології. – Київ. – 1994. – С. 30-59.
6. Бричок С. Специфіка системи комплексного навчання в початкових школах України у 20-ті роки ХХ ст.. <https://doi.org/10.31499/2307-4833.2.2012.15397>.
7. Буркова Л. Гіпотетична побудова моделі адаптивної експертної системи освітніх інновацій // Рідна школа. – 2003. № 9. – С. 26-28.
8. Вашуленко М. С., Бібик Н. М., Кочина Л. П. Інтегрований підручник для 1 класу // Початкова школа. – 1996. – №1. – С. 9-12.
9. Вашуленко О. М. Питання наступності в педагогічній теорії / О. М. Вашуленко // Педагогіка і психологія. – 2005. – №4. – С. 49-59.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови.- К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – С. 445.
11. Вікова та педагогічна психологія: Навчальний посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – 2-ге вид. – К.: Каравела, 2007. – 400 с.
12. Волкова Н. П. Педагогіка. – Київ: Академія, 2002. – 340 с.

13. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика. – 1991. – 480 с.
14. Герbart Иоганн Фридрих. Избранные педагогические сочинения. Т. 1. – М.: Учпедгиз, 1940. – 292 с.
15. Гільберг Т. Організація освітнього процесу в 1 класі засобами інтегрованого курсу “Я досліджую світ” // Початкова школа : Науково-методичний журнал. – 2018. – №8. – с. 36-43.
16. Гільберг Т. Г. Методика навчання інтегрованого курсу “Я досліджую світ” у 1-2 класах ЗЗСО на засадаї компетентнісного підходу [навчальний посібник]. – Генеза, 2020. – 256 с.
17. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 375 с.
18. Groshovenko O. P. Аксіологічні виміри професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи в умовах нового змісту початкової загальної освіти // Молодий учений. – 2016. – № 11.
19. Groshovenko O. P. Використання проектних технологій у процесі здійснення екологічної освіти і виховання майбутніх учителів // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 13. – Глухів: ГДПУ, 2009. – с. 226-230.
20. Гусак Т. Нестандартні уроки: формування відповідального ставлення школярів до навчання // Рідна школа. – 1999. – № 9. – С. 49-50.
21. Даниленко Л. І. Теорія і практика інноваційної діяльності в загальній середній школі // Управління освітою. – 2001. – №3. – С. 18-24.
22. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник / І. М. Дичківська. – 2-ге вид. – Київ: Академвидав, 2012. – 352 с.
23. Дудко Л. А. Роль інноваційних педагогічних технологій у становленні конкурентоспроможних спеціалістів // Мультиверсум : філософський альманах. – К. : Центр культури. – 2004. – № 39. – С. 1-4.

24. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / автор-укладач Н. П. Наволокова. – Х. : ВГ «Основа», 2009. – 176 с. – (Серія «Золота педагогічна скарбниця»).
25. Іванчук М. Г. Інтегроване навчання: сутність та виховний потенціал. (Виховання особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого підходу до навчання). – Чернівці: Рута, 2004. – 359 с.
26. Іванчук М. Г. Основи технології інтегрованого навчання в початковій школі: Навчально-методичний посібник. – Чернівці: Рута, 2001. – 98 с.
27. Іванчук М. Г. Основні фактори інтегрованого підходу до організації навчання у початковій школі // Психологія: Зб. наукових праць. – К.: КПУ імені М. П. Драгоманова, 2000. – Вип. 11. – С. 306-312.
28. Іванчук М. Г., Лопушанська Л. В. Світ природи в цікавих завданнях (2 клас): Навчальний посібник. – Чернівці: Рута, 1998. – 64 с.
29. Іванчук М. Г., Романюк С.З. Перші кроки в країну знань: Навчально-методичний посібник. – Чернівці: Букрек, 2002. – 157 с.
30. Ільченко В. Р. Реформування змісту освіти як національна проблема. Педтехнологія «Довкілля». 15-річний досвід виконання стратегічних завдань реформування змісту освіти / В. Р. Ільченко. – Полтава : Довкілля – К, 2010.
31. Інноваційна діяльність педагога: від теорії до успіху. Інформаційно-методичний збірник / Упорядник Г. О. Сиротенко. – Полтава: ПОППО, 2006. – 124 с.
32. Карамушко Л. М. Психологічні засади організаційного розвитку уроку : монографія / За наук. ред. Л. М. Карамушки. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 206 с.
33. Кендюхова А. А. Інтеграційні процеси в системі післядипломної педагогічної освіти / А. А. Кендюхова // Імідж сучасного педагога. – 2003. – № 9. – С. 20-22.
34. Кінінєва Т. Упровадження сучасних освітніх технологій у навчально-виховний процес як умова інноваційного розвитку закладу освіти

- [Електронний ресурс] / Т. Кінінєєва, О. Плотнікова. – Режим доступу : <http://pedvistavka.at.ua/>. – Назва з екрана.
35. Ковінчук В. Інтерактивне навчання // Все для вчителя. – 2011. – №1. – С. 58-65.
36. Козлова О. Г. Інноваційна культура: сутнісні характеристика : монографія / О. Г. Козлова, Р. В. Миленкова. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – 140 с.
37. Козловська І. М. Інтеграція та наступність у розвитку навчального знання: методологічний аспект // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць : у 2 ч. / за ред. І. Ф. Зязюна, Н. Г. Ничкало. – К., 2001. Ч. 2. – 2001. – С. 177-183.
38. Козловська І. М. Принципи дидактики в контексті інтегрованого навчання // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 4. – С. 17-21.
39. Коломієць Д. І. Інтеграція знань з природничо-математичних і спеціальних дисциплін у професійній підготовці учителя трудового навчання : автореф. дис. ... канд. пед. Наук. – К., 2001. – 21 с.
40. Колотин В. Ф. Стратегії та тактики досягнення успіху в навчальному процесі // Педагогічна майстерня. – 2011. – №11. – С. 5-11.
41. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / Я. А. Коменський. – М. : Педагогика, 1982. Т. 1. – 1982.
42. Коменський Я. А. Мир чувственных вещей в картинках / Я. А. Коменський ; под ред. проф. А. А. Красновского. – Изд. 2-е. – М. : Учпедгиз, 1957. – 351 с.
43. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін.] ; заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К. І. С., 2004. – 112 с.
44. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
45. Крутій К. Л. Інноваційна діяльність у сучасному ДНЗ: методичний

аспект // Дошкільне виховання. – 2007. – №5. – С. 5-7.

46. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: В 2-х тт. Т. – 1. – М.: Педагогика, 1983. – 392 с.
47. Лесняк Н. В. Міжпредметні зв'язки у формуванні мовленнєвих умінь майбутніх учителів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Н. В. Лесняк ; Рівненський держ. педагогічний ін-т. – Рівне, 1997.
48. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : монографія / О. І. Локшина. – К. : Богданова А. М., 2009. – 404 с.
49. Москалик Г. Ф. Філософська парадигма модернізації освіти в умовах інформаційнокомунікативного середовища : монографія / Г. Москалик. – Кременчук : Вид-во «Християнська Зоря», 2014. – С. 36-37, 201-202.
50. Навчально-методичний посібник “Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу “Я досліджую світ” у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу” : – Київ.: Видавництво “Алатон”, 2019. – 128 с.
51. Николаев А.И. Инновационное развитие и инновационная культура [Электронный ресурс] / А. И. Николаев. – Режим доступа: <http://www.cem.erinno.ru/ru/materials/librarv/04-4>. – Загл. с экрана.
52. Освітні технології: навч.-метод. посібн. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За заг. ред. О. М. Пехоти. – Київ: А.С.К., 2001. – 256 с.
53. Падалка О. С., Нісімчук А. М., Смолюк І. О., Шпак О. Т. Педагогічні технології. – Київ, 2005. – 252 с.
54. Педагогічні інновації у сучасній школі / За ред.. 1.Г. Ермакова. – Київ, 1994. – 88 с.
55. Підласий І. П. Правила реалізації принципів навчання // Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К., 2003. – С. 253-263.

56. Пометун О. І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібник. - К.: А.С.К., 2003. – 192 с.
57. Радул В. В., Кравцов В. О., Михайліченко М. В. Основи професійного становлення сучасного вчителя: Навчальний посібник. – Кіровоград, “Імекс-ЛТД”, 2007. – 252 с.
58. Рубинштейн С. Л. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн // Бытие и сознание. Человек и мир. – СПб. : Питер, 2003. – С. 281-426.
59. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи . – К. : Генеза, 1999. – 324 с.
60. Сас Н. М. Інноваційна діяльність в контексті різних методологічних вимірів // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2005 – №35. – С. 53-58.
61. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок : філософськопсихологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – С. 316 - 358.
62. Технологія екологічного проектування : навчально-методичний посібник для студентів СВО “Дошкільна освіта”, “Початкова освіта” / Автор-укладач : О. П. Грошовенко. – Вінниця : ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2018. – 265 с.
63. Типові освітні програми для закладів середньої освіти : 1-2 та 3-4 класи. – К.: “Світоч”, 2019. – 336 с.
64. Хрестоматия по истории педагогики. Том 2. Часть 1. Глава 4. М.: Педагогика, 1940. – С. 204-286.
65. Хуторской А. В. Педагогическая инноватика: [учебнопособие для студентов высших учебных заведений] . – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 256 с.
66. Шарко В. Д. Сучасний урок: технологічний аспект : Посібник для вчителів і студентів. – Київ : СПД Богданова А. М., 2007. – 220 с.
67. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. Посібник. – К. : Либідь, 2003. – 560 с.

Анкета

Інструкція. Перед вами ряд запитань. Тут не може бути “правильних” чи “неправильних” відповідей. Люди різні, і кожен може висловити свою думку.

Намагайтеся відповідати щиро і точно.

Відповідаючи на кожне запитання, ви повинні вибрати одну з трьох запропонованих відповідей - ту, яка найбільшою мірою відповідає вашим поглядам, вашій думці. Відповідати необхідно таким чином: ту відповідь (відповіді), яку вважаєте найбільш точною і повною, обведете кружечком.

1. Я думаю, що природа це:

- а) весь навколишній світ, що мене оточує ;
- б) усе живе;
- в) важко відповісти.

2. Я б цілком міг жити один, далеко від людей:

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

3. Взимку холодно, тому що:

- а) змінюється кут нахилу осі Землі;
- б) змінюється погода;
- в) Земля погано обігривається Сонцем.

4. Сонце - це:

- а) зірка;
- б) планета;
- в) не знаю.

5. Людина, яка ображає тварин викликає у мене:

- а) потребу пояснити, що так робити не можна;
- б) зневагу;
- в) не можу пояснити.

Обґрунтуй свій варіант відповіді.

---

6. Розташуй у порядку значимості для тебе:

- а) дихання, їжа, вода;
- б) дружба, сім'я, родина;
- в) здоров'я моє і моєї сім'ї;
- г) матеріальні блага.

7. Осінь – чудова пора року, тому що

---

8. Розмісти на малюнку ті об'єкти (явища, процеси), які характеризують осінь.
Розфарбуй осінній пейзаж.

1 клас НУШ

Інтегрований курс «Я досліджую світ»

Тема. «Грунт. Будова та властивості ґрунту»

Мета. Розширювати та уточнювати знання дітей про ґрунт, його будову, властивості, значення для живих організмів. Розвивати активне пізнавальне ставлення до природи, дослідницький підхід до пізнання властивостей води; сприяти створенню теоретичної бази для інтелектуального розвитку молодших школярів. Вчити бережно та економно ставитися до ґрунтів

Очікувані результати:

Має уявлення про ґрунт та його властивості

Встановлює найпростіші взаємозв'язки у живій і неживій природі.

Розуміє цінність природи для життя людей, залежність якості життя від стану навколишнього середовища

Фіксує результати досліджень

Обладнання: мультимедійний комплекс та відеоматеріали до уроку; обладнання для проведення дослідів (у групах); ємкості з водою та ґрунтом; у кожної дитини створена ними «Книжка осені»; двосторонні фішки для вправи «Так чи ні» та фішки (із зображенням листочків різних дерев різного кольору); «Щоденник вражень»

I Організаційний етап.

1. Привітання.

Добрий день, мої малята!
Щоб хотілось працювати,
На всі боки поверніться,
Посмішками поділіться.
Настрій на урок взяли,
Працювати почали.

II. Обмін інформацією

2. Хвилинка календаря.

Давайте з початку уроку трішки поспілкуємося. Але не забуваємо головної умови – говорити не одним словом, а цілими реченнями.

- Яке сьогодні число?
- Який місяць?
- Який день тижня?
- Який сьогодні день: похмурий чи ясний?
- Яке небо: похмуре чи ясне?
- Чи є сьогодні опади? Які саме?
- Який сьогодні вітер: слабкий чи сильний?
- Що змінилося порівняно з минулим тижнем?

Молодці, діти! Ви сьогодні були спостережливі і дуже гарно поділилися своїми знаннями з друзями. Бажаю вам так працювати і далі.

3. Заповнення сторінки «Книги осені»

*Давайте «замалюємо сьогоднішній день» у ваших «Книжечках осені»
(Діти малюють на небі сонечко, бо день сонячний; дерево з жовтим,
червоним, коричневим листям – бо осінь; гілки дерев нахилені в один бік – бо
дме вітер)*

III. Мотивація пізнавальної діяльності та повідомлення теми уроку

Загадка

- Щоб дізнатися тему нашого уроку, ми з вами розгадаємо загадку.

**УВЕСЬ СВІТ ГОДУЮ, А САМ НЕ ЇМ. ВСЕ ТЕРПЛЮ І ДОБРОМ
УСІМ ПЛАЧУ.**

*Дітям важко відгадати загадку, тому даю підказку. Ось ви у «Книзі
осені» малювали дерево. З чого воно росте? Із землі. Тому відгадка – земля.*

- А тепер дітки, поміркуйте і поясніть, як ви розумієте зміст загадки.
(Відповіді дітей)

2. Метод «Кошик ідей»

Грунт – це...

- земля
- земля для рослин
- речовина
- суходіл, а не вода
- місце для життя, дім тварин

На дошці фіксуються всі передбачення.

IV. Сприймання нового матеріалу.

1. Цікава інформація.

1) У ґрунті ростуть рослини, а також живуть деякі тварини. Наприклад: кроти, черв'яки. А такі тварини, як лисиці, борсуки, миші, створюють нори під землею і мешкають там.

2) Чи знаєте ви, що найродючіший ґрунт – чорнозем. А наша Батьківщина Україна багата на чорноземи.

2. Практична робота.

- Ми побуваємо зараз з вами у ролі дослідників. Але спочатку об'єднаємося у групи. Кожна група буде робити дослід і давати висновки. (Діти беруть кольорові листочки дерев)

- Листочки яких дерев ви тримаєте у руках? (Діти називають: клена, дуба, берези). Отже, тепер ви об'єднаєтеся у три групи – за назвами дерев: клен, дуб, береза.

Дослід 1.

Візьміть грудочку ґрунту і вкиньте у склянку з водою і уважно подивіться, що буде відбуватися. Тож, що ми бачимо у стаканчику? (З ґранту виходять бульбашки)

- Хто може пояснити, що ж це таке? (Повітря)

Висновок. У ґрунті є повітря.

Дослід 2.

Наберіть ложку приготованого ґрунту, вкиньте у воду та розмішайте ґрунт у воді. Почекаємо поки ґрунт осяде і вода зверху стане прозорою. Що ви помітили у розташуванні і кольорі ґрунту?

- Так, він ліг пластами, шарами, як у торті. На самому дні світлий – пісок. Трохи вище буде глина. А зверху – ґрунт.

- Скажіть, а якого кольору ґрунт? (чорного)

- Так, він чорного кольору завдяки перегною.

- А що ж таке перегній? Перегній – від слова «перегнивати», тобто рослини і тварини перегнивають і утворюють ґрунт. А

- А як ваші батьки на своєму городі покращують урожай? Що вони добавляють у ґрунт?

5. Фізкультхвилинка. Під музичний супровід.

У. Закріплення нового матеріалу.

1. Гра «Правда чи неправда». (використання фішок)

Я буду говорити твердження. Якщо воно правдиве – показуєте зелений бік фішки, якщо неправдиве – коричневий. Ґрунт – верхній, родючий шар землі.

- У ґрунті ростуть рослини.
- Птахи живуть у ґрунті.
- Чим менше в ґрунті перегною, тим вищий урожай.
- Перегній надає ґрунтові чорного кольору.
- У ґрунті немає води та повітря.
- Всі люди повинні берегти ґрунт.

Давайте подивимося ще раз на схему та на малюнки і повторимо з чого складається ґрунт. (Відповіді дітей)

VI. Підсумок.

Заповнення «Щоденника вражень»

(Зобразити те, що найбільше сподобалося і запам'яталося з уроку)

Типи інтегрованих уроків за способами інтеграції

Види діяльності, що інтегруються зі словесною творчістю	Їх пізнавальні можливості
1 вид. Ігрова та предметно-практична діяльність: малювання, інсценізація, відгадування загадок, діалог, хоровий спів з елементами танцю, ознайомлення з навколишнім, народознавство.	Орієнтує на чуттєві способи пізнання , оволодіння уміннями вичленовувати ознаки, знаходити родові, видові ознаки; спільні й відмінні; істотні й неістотні, класифікувати їх; розширення уявлень про значення конкретних слів.
2 вид. Спілкування з природою , народознавство, відгадування загадок, виразне читання віршів, інсценізація, малювання, дослідницька діяльність.	Вводить в процес народження образного вислову, допомагає розкрити сутність зв'язків і залежностей у природі.
3 вид. Сприймання музичного й образного світу; художня праця , народознавство, інсценізація, відгадування загадок, виразне читання віршів.	Спрямований на розвиток уяви , розширення розуміння значення слів, що пояснюють поведінку людей, явища природи, суспільні події.
4 вид. Сприймання та аналіз тексту, художнього та пізнавального (на природничу, історичну, народознавчу тематику); слухання музики; сприймання картин, діафільмів, словесне малювання, інсценізація.	Зіставляє словесний образ із графічним та музичним; активізує розвиток образного сприймання світу, уяви, думки.

Інтеграція змісту навчання за рівнем і ступенем

Рівень	Ступінь	Технологія і шляхи інтеграції змісту в навчальному процесі
Внутрішньо-предметна	Середній	<p><i>Вертикальна інтеграція:</i> спіральна структура на основі принципу концентричності, зміст поступово збагачується новими відомостями, зв'язками та залежностями.</p> <p><i>Особливості:</i> вихідна проблема не втрачається з поля зору учнів, розширюється і поглиблюється коло пов'язаних з нею знань; співвідношення елементів все більше ускладнюються, пізнання поглиблюються.</p>
	Високий	<p><i>Горизонтальне інтегрування:</i> зміст побудований шляхом укрупнення теми, яка об'єднує групу споріднених понять.</p> <p><i>Особливість:</i> осягається інформація переходу від одного елемента до іншого, лише в межах великого об'єму засвоєння.</p>
Міжпредметна інтеграція	Слабкий	<p>Міжпредметні зв'язки</p> <p><i>Горизонтальне інтегрування:</i> лінійна структура; за змістовну одиницю навчання береться тема, яка може бути пов'язана з темами інших навчальних дисциплін.</p> <p><i>Особливості:</i> матеріал інших предметів включається епізодично; зберігаються самостійність кожного предмета, мети, завдання, програма; в цілому зберігається програма уроку;</p>

тема може бути розглянута і тільки на програмному навчальному матеріалі, і з введенням додаткового матеріалу.

Вертикальне інтегрування: об'єднання декількох шкільних предметів з метою організації діалогу на задану тему, конкретний зміст, образ, емоційний стан, моральний і естетичний зміст - вона як ключова фраза, лейтмотив проходить через кілька уроків протягом тижня.

Особливості: виділяється різна кількість часу (від п'яти хвилин і більше); на уроці може здійснюватися інший підхід до розбору твору, нове образне порівняння, асоціації тощо.

Інтегрований урок і інтегрований блок

горизонтальне інтегрування

Середній

Особливості: предметом аналізу виступають багатопланові об'єкти, інформація про сутність яких міститься в різних навчальних дисциплінах; зберігається самостійність кожного предмета (цілі, завдання, програма); в процес пізнання включаються всі аналізатори (зорові, слухові, дотикові, нюхові, тактильно-рухові), що забезпечує міцність освіти умовних зв'язків.

Інтегрований курс

Горизонтальне інтегрування: об'єднання декількох навчальних предметів навколо певної стрижневої теми або головних понять.

Транспредметна інтеграція	Високий	<p><i>Особливості:</i> предметом аналізу знову виступають багатопланові об'єкти, інформація про сутність яких міститься в різних навчальних дисциплінах, але самостійність кожного предмета руйнується, створюється одна програма, спрямована на цілісність педагогічної системи;</p> <p>вихідна проблема не втрачається з поля зору учнів, коло пов'язаних з нею знань розширюється і поглиблюється; відбувається все більше ускладнення співвідношень елементів, поглиблення пізнання;</p> <p>зближення блоків в часі може призвести до іншої форми організації навчального процесу: навчальний день, навчальний тиждень</p>
	Високий	<p><i>Горизонтальне інтегрування:</i> об'єднання в єдине ціле змісту освітніх галузей початкового навчання, організоване по другому рівню інтеграції, з вмістом додаткової освіти.</p> <p><i>особливості:</i> предметом аналізу виступають багатопланові об'єкти, інформація про сутність яких міститься в різних навчальних основних і додаткових дисциплінах;</p> <p>в процес пізнання включаються всі аналізатори (зорові, слухові, дотикові, нюхові, тактильно-рухові), що забезпечує міцність освіти умовних зв'язків в пізнанні дитиною навколишньої дійсності.</p>